

Finansieringen av universitet och högskolor 2013–2023

En översikt

Finansieringen av universitet och högskolor 2013–2023

En översikt

Rapport 2025:4

Utgiven av Universitetskanslersämbetet 2025

Författare: Jeanette Reinbrand och Erika Hagrot

Diarienummer: 51-00412-23

Universitetskanslersämbetet • Hammarbybacken 31 • Box 6024, 121 06 Johanneshov
tfn 08-563 085 00 • e-post registrator@uka.se •

Innehållsförteckning

Sammanfattning.....	4
Inledning.....	7
En översikt av högskolans ekonomi.....	11
Intäkter för utbildning på grundnivå och avancerad nivå.....	14
Statliga anslag för utbildning på grundnivå och avancerad nivå.....	15
Uppföljning av takbeloppen.....	17
Permanent och tillfälliga utbyggnader.....	22
Ersättningsbeloppens utveckling.....	24
Genomsnittlig ersättning per helårsstudent.....	26
Teoretisk utbildningskapacitet.....	27
Studieavgifter.....	29
Uppdragsutbildning och beställd utbildning.....	31
Intäkter för forskning och utbildning på forskarnivå.....	33
Intäktsutveckling per finansär.....	34
Intäktsutveckling per intäktsslag.....	36
Direkta statsanslag.....	37
Forskningsbidrag.....	42
Uppdragsforskning.....	50
Kostnader och ekonomisk ställning.....	51
Ekonomiskt resultat.....	53
Myndighetskapitalets utveckling.....	54
Avslutande kommentarer.....	58

Sammanfattning

Denna rapport beskriver utvecklingen av högskolans ekonomi och finansiering under perioden 2013–2023. Lärosätenas samlade intäkter uppgick 2023 till 88,5 miljarder kronor, varav 35,5 miljarder utgjordes av intäkter till utbildning på grundnivå och avancerad nivå och 52,4 miljarder av intäkter till forskning och utbildning på forskarnivå. Återstående del utgjordes av intäkter för verksamheten inom fortlöpande miljöanalys vid Sveriges lantbruksuniversitet.

Under det senaste decenniet har lärosätenas intäkter ökat med 5,2 miljarder kronor i fasta priser. Huvuddelen av intäktsökningen avser forskningsverksamheten. Mellan 2013 och 2023 ökade lärosätenas intäkter till forskning och utbildning på forskarnivå med 4,7 miljarder kronor, medan intäkterna till utbildning på grundnivå och avancerad nivå ökade med 0,4 miljarder kronor. Det innebär att högskolan som helhet har blivit mer forskningstung under det senaste decenniet.

Direkta statsanslag utgör huvuddelen av lärosätenas intäkter för utbildning på grundnivå och avancerad nivå. Trots att staten under den senaste tioårsperioden har skjutit till resurser och att antalet anslagsfinansierade helårsstudenter har ökat, har lärosätenas intäkter av utbildningsanslag minskat i fasta priser. År 2023 uppgick intäkterna från de direkta statsanslagen till 29,6 miljarder kronor, vilket är en minskning med 0,7 miljarder kronor i fasta priser jämfört med 2013.

Det beror både på ett minskat anslagsutnyttjande och på att periodens pris- och löneomräkning och kvalitetsförstärkningar inte har motsvarat kostnadsutvecklingen. Sammantagna har lärosätena under det senaste decenniet gått från en situation med en betydande överproduktion till underproduktion av utbildning i relation till utbildningsanslagen. Det har bidragit till att lärosätenas anslagsintäkter har minskat. Utbildningskapaciteten i högskolan har samtidigt ökat under det senaste decenniet till följd av flera utbyggnader – både tillfälliga och permanenta. Men eftersom uppräknningen av ersättningsbeloppen och anslagen alltså inte fullt ut har motsvarat kostnadsutvecklingen har värdet av de tilldelade takbeloppen minskat i fasta priser. Utvecklingen har inneburit att den genomsnittliga ersättningen per helårsstudent har minskat med drygt tio procent under perioden.

Samtidigt har lärosätena haft betydligt ökade intäkter av studieavgifter och uppdragsutbildning. De ökade intäkterna av studieavgifter och uppdragsutbildning har inneburit att utbildningsintäkterna har stigit något totalt sett under det senaste decenniet, trots minskade anslagsintäkter.

Till skillnad från utbildningsverksamheten har lärosätenas intäkter till forskning och utbildning på forskarnivå ökat betydligt under perioden. Forskning och utbildning på forskarnivå finansieras dels genom direkta statsanslag, dels med externa medel. Större delen av ökningen, totalt 3,4 miljarder kronor i fasta priser, utgjordes av externa medel. Även de direkta statsanslagen har ökat, men inte alls i samma omfattning – de ökade med 0,5 miljarder kronor. Resterande del av förändringen beror på ökade finansiella intäkter.

Utvecklingen har inneburit att den andel av forskningen vid universitet och högskolor som finansieras med externa medel har ökat med drygt 2 procentenheter. Under 2013 uppgick andelen externa medel (exklusive finansiella intäkter) till 54,7 procent. Motsvarande andel 2023 var 57,1 procent. Den långsiktiga trenden mot en ökad externfinansiering av högskolans forskning fortsatte därmed.

De externa medlen utgörs huvudsakligen av forskningsbidrag. De har ökat med drygt 3 miljarder kronor i fasta priser sedan 2013. Nästan hälften av bidragsintäkterna kommer från staten i form av finansiering från forskningsråden och andra forskningsfinansierande myndigheter. Under perioden ökade intäkterna av bidrag från statliga finansiärer med 0,6 miljarder kronor. Merparten av ökningen kanaliserades genom forskningsråden, medan bidragsintäkterna från andra statliga myndigheter minskade. Det har inneburit att de statliga forskningsbidragen i större utsträckning har koncentrerats till forskningsråden.

Huvuddelen av de ökade forskningsbidragen beror dock på kraftigt stigande intäkter från privata stiftelser och organisationer utan vinstsyfte i Sverige. De ökade med 2,4 miljarder kronor. Även intäkterna av forskningsbidrag från EU och från företag och organisationer utan vinstsyfte i utlandet har ökat under perioden. Intäkterna av forskningsbidrag från företag i Sverige har däremot minskat, vilket även intäkterna av bidrag från de offentliga forskningsstiftelserna har gjort.

En mindre del av lärosätenas forskningsverksamhet utgörs av uppdragsforskning. Intäkterna av uppdragsforskning har det senaste decenniet minskat med 0,1 miljarder kronor i fasta priser och uppgick till 1,9 miljarder kronor 2023. Lärosätena har också övriga avgiftsintäkter till forskning och utbildning på forskarnivå. De ökade med 0,2 miljarder kronor under perioden och uppgick till 2,7 miljarder kronor 2023.

Utvecklingen har inneburit att sammansättningen av lärosätenas forskningsfinansiering har förändrats. Trots att statens samlade forskningsfinansiering har ökat, har de statliga medlens andel av lärosätenas totala forskningsintäkter minskat – från 72 procent 2013 till 68 procent 2023. I den offentliga finansieringen ingår även medel från de offentliga forskningsstiftelserna, kommuner och regioner och EU. Beräknad på detta sätt har den offentliga finansieringen minskat från 83 procent till 78 procent. En ökad andel av högskolans forskning finansieras således med privata

medel. Också om man ser till högskolan som helhet – alltså både forsknings- och utbildningsverksamheten – har andelen statlig finansiering minskat under den senaste tioårsperioden.

De totala kostnaderna för verksamheten vid universitet och högskolor uppgick 2023 till 89,0 miljarder kronor. Det är en ökning med drygt 6 miljarder kronor i fasta priser sedan 2013. Merparten av ökningen utgörs av personalkostnader, som också är lärosätenas största kostnadspost. Lokalkostnaderna har ökat betydligt, framför allt under de senaste åren, till följd av den höga inflationen. Driftskostnaderna har däremot endast ökat marginellt. De minskade under pandemin, då bland annat tjänsteresor och konferenser blev färre, och är fortfarande inte tillbaka på samma nivå som åren dessförinnan.

Lärosätena har de flesta åren uppvisat ett positivt ekonomiskt resultat. Framför allt under 2014 och 2021 hade lärosätena överskott inom både utbildning på grundnivå och avancerad nivå och forskning och utbildning på forskarnivå. Överskotten sammanfaller i tiden med stora höjningar av utbildnings- och forskningsanslagen, som flera lärosäten har haft svårt att snabbt omsätta i verksamhet, med positiva ekonomiska resultat och en uppbyggnad av myndighetskapitalet som följd.

Ett sätt att analysera lärosätenas ekonomiska ställning är att relatera myndighetskapitalet till de totala kostnaderna. Under det senaste tioårsperioden har kvoten mellan skattat myndighetskapital – årets resultat och balanserad kapitalförändring – och kostnader uppgått till knappt tjugo procent. Med undantag för en tydlig ökning under pandemiåren, då lärosätena fick betydande tillskott av anslagsmedel och inte kunde genomföra all verksamhet de hade planerat för, har trenden varit att myndighetskapitalet gradvis har minskat i relation till kostnaderna.

Inledning

Denna rapport beskriver utvecklingen av högskolans ekonomi under perioden 2013–2023 med utgångspunkt i den ekonomiska statistiken om högskoleväsendet. Huvuddelen av studien ägnas åt utvecklingen av lärosätenas intäkter till utbildning på grundnivå och avancerad nivå respektive forskning och utbildning på forskarnivå. En särskild tonvikt ligger på den statliga finansieringen och hur resurstilldelningssystemen har utvecklats och fungerat under perioden.

Syftet med rapporten är att belysa det senaste decenniets ekonomiska utveckling inom högskolesektorn och samtidigt ge en bild av hur högskolans ekonomi är uppbyggd och fungerar. Utvecklingen redovisas vanligen i 2023 års priser. För fastprisberäkning används en BNP-deflator (se faktaruta). I vissa fall diskuteras den ekonomiska utvecklingen även i löpande priser.

Underlaget till rapporten består huvudsakligen av de ekonomiska data som Universitetskanslersämbetet (UKÄ) samlar in och producerar inom ramen för sitt ansvar för den officiella statistiken om högskoleväsendet. Statistiken baseras på lärosätenas egen redovisning och utgår från deras resultaträkningar och internredovisningar. Underlaget har kompletterats med uppgifter från periodens budget- och forskningspropositioner. Ett viktigt material är också de analyser av högskolans ekonomi som UKÄ gör i sin årsrapport och de separata analyser som UKÄ årligen publicerar med utgångspunkt i lärosätenas årsredovisningar.

Inspiration till rapporten har hämtats från tidigare rapporter om högskolans finansiering. Den ekonomiska utvecklingen sedan millennieskiftet har analyserats i *Högskolans ekonomi 1997–2007 – vad har hänt?* (HSV Rapport 2009:3) och *Finansieringen av svenska universitet och högskolor – De ekonomiska effekterna av statens styrning och resurstilldelning 2007–2017* (UKÄ Rapport 2019:2). Ytterligare en studie som behandlar lärosätenas ekonomi är *Om universitetens interna resursfördelning – Fallstudier från fem lärosäten* (UKÄ Rapport 2024:10).

Metod för fastprisberäkning

För att beskriva den ekonomiska utvecklingen med hänsyn tagen till inflationen, räknas uppgifter från tidigare år om till 2023 års priser, det vill säga vad beloppen motsvarar i 2023 års penningvärde. En sådan beräkning syftar till att ta bort effekten av inflationen och tydliggöra eventuella volymförändringar.

BNP-deflator: Från och med 2022 använder UKÄ en så kallad BNP-deflator för fastprisberäkning. En BNP-deflator är ett prisindex som används för att mäta prisnivån på alla varor och tjänster som produceras i landet under ett specifikt år. Indexet beräknas genom att dividera BNP i löpande priser med BNP i fasta priser.

Statistikdatabasen: På UKÄ:s webbplats finns statistikdatabasen *Högskolan i siffror*. Där presenteras ekonomiska uppgifter i löpande priser, vilket gör det möjligt att genomföra egna beräkningar.

Tabell 1. Prisindex för BNP-deflatorn 1997–2023. BNP-deflatorn härleds från uppgifter om BNP till marknadspris i fasta respektive löpande priser. Samtliga uppgifter finns på SCB:s webbplats. De värden som ligger till grund för beräkningarna publicerades den 29 februari 2024.

Indexperiod	BNP-deflator	Indexperiod	BNP-deflator
2023	1,00	2009	1,38
2022	1,06	2008	1,41
2021	1,12	2007	1,46
2020	1,15	2006	1,50
2019	1,17	2005	1,52
2018	1,20	2004	1,53
2017	1,23	2003	1,54
2016	1,26	2002	1,57
2015	1,28	2001	1,59
2014	1,30	2000	1,63
2013	1,33	1999	1,65
2012	1,34	1998	1,67
2011	1,35	1997	1,68
2010	1,37		

Förteckning över olika grupper av lärosäten

Rapporten behandlar den ekonomiska utvecklingen för hela den svenska högskolan med undantag för ett fåtal enskilda utbildningsanordnare med examenstillstånd, men som huvudsakligen bedriver annan verksamhet än högre utbildning.¹ Studien omfattar inte heller utländska aktörer med

¹ Till exempel enskilda utbildningsanordnare som bedriver psykoterapiutbildning.

verksamhet i Sverige.² I tabell 2 listas de lärosäten som ingår i studien. I det fall lärosätet har enskild huvudman har det angetts i tabellen.

Tabell 2. Förteckning över de lärosäten som ingår i den ekonomiska statistiken för den studerade perioden 2013–2023.³

Universitet
Uppsala universitet
Lunds universitet
Göteborgs universitet
Stockholms universitet
Umeå universitet
Linköpings universitet
Karolinska institutet
Kungl. Tekniska högskolan
Chalmers tekniska högskola (enskild)
Luleå tekniska universitet
Handelshögskolan i Stockholm (enskild)
Sveriges lantbruksuniversitet
Karlstads universitet
Linnéuniversitetet
Örebro universitet
Mittuniversitetet
Malmö universitet
Mälardalens universitet
Högskolor
Blekinge tekniska högskola
Försvvarshögskolan
Gymnastik- och idrottshögskolan
Högskolan Borås
Högskolan i Dalarna
Högskolan i Gävle
Högskolan i Halmstad
Högskolan Kristianstad
Högskolan i Skövde
Högskolan Väst
Stiftelsen Högskolan i Jönköping (enskild)
Södertörns högskola
Konstnärliga högskolor
Beckmans designhögskola (enskild)
Konstfack
Kungl. Konsthögskolan

² Här avses Världssjöfartsuniversitetet (World Maritime University).

³ Malmö högskola och Mälardalens högskola fick universitetsstatus 2018 respektive 2022. Örebro teologiska högskola bytte 2023 namn till Akademi för Ledarskap och Teologi, Ersta Sköndal Bräcke högskola bytte 2022 namn till Marie Cederschiölds högskola. Stockholms konstnärliga högskola bestod före 2014 av Dans- och cirkushögskolan, Operahögskolan i Stockholm och Stockholms dramatiska högskola.

Kungl. Musikhögskolan i Stockholm

Stockholms konstnärliga högskola

Övriga enskilda utbildningsanordnare

Akademi för Ledarskap och Teologi

Enskilda Högskolan Stockholm

Ericastiftelsen

Gammelkroppa skogsskola

Johannelunds teologiska högskola

Marie Cederschiöld högskola

Newmaninstitutet

Röda Korsets högskola

Sophiahemmet högskola

Stockholms Musikpedagogiska Institut

Disposition

Rapporten inleds med en översikt av högskolans ekonomi. Därefter följer två kapitel som ger en detaljerad bild av hur lärosätenas intäkter till utbildning på grundnivå och avancerad nivå respektive forskning och utbildning på forskarnivå har utvecklats under perioden 2013–2023. Lärosätenas kostnadsutveckling och ekonomiska ställning behandlas sedan kort i ett separat kapitel. Rapporten avslutas med några sammanfattande kommentarer om det senaste decenniets ekonomiska utveckling.

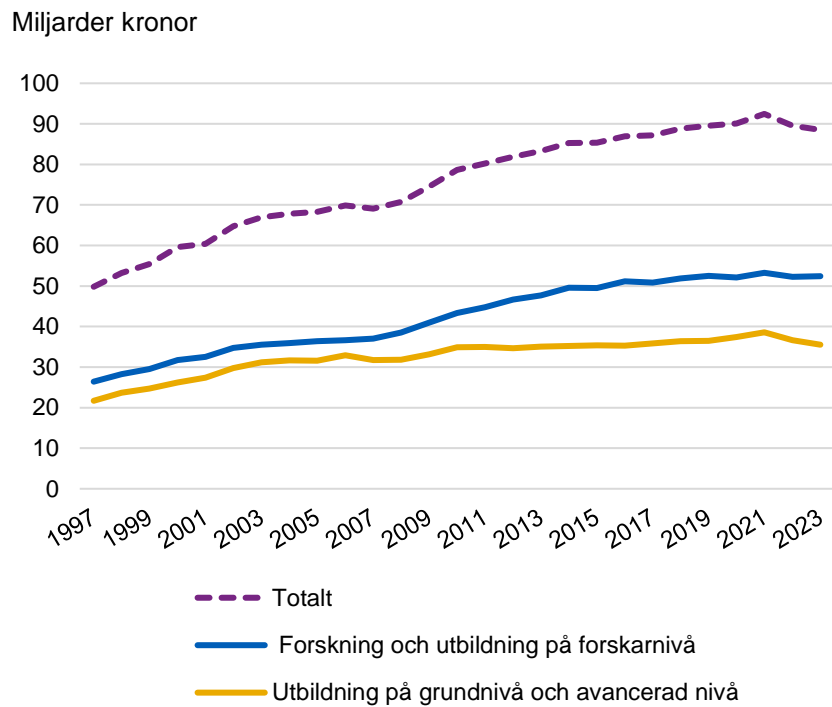
En översikt av högskolans ekonomi

Lärosätenas samlade intäkter uppgick 2023 till 88,5 miljarder kronor. Samtidigt var kostnaden för verksamheten vid svenska universitet och högskolor 89,0 miljarder kronor. I relation till Sveriges bruttonationalprodukt (BNP) motsvarade kostnaderna 1,4 procent. Det är en minskning jämfört med 2013 då kostnaderna motsvarade 1,6 procent av BNP. Ett annat sätt att ge perspektiv på högskolans ekonomi är att sätta lärosätenas anslag i relation till andra utgiftsområden i statsbudgeten – år 2023 utgjorde de 4,0 procent av statens totala budget.

Universitet och högskolor får ett anslag för utbildning på grundnivå och avancerad nivå, och ett anslag för forskning och utbildning på forskarnivå. För statliga universitet och högskolor gäller andra regler för redovisning mot anslag än för övriga myndigheter. För dem gäller ett särskilt system för anslagsavräkning, där anslaget för utbildning på grundnivå och avancerad nivå stäms av mot antalet registrerade studenter och antalet bokförda prestationer vid årets slut. Statliga universitet och högskolor har dessutom möjlighet att bygga upp myndighetskaptal. Myndighetskaptal är det överskott som uppstår när statliga lärosäten inte gör av med hela sina forsknings- och utbildningsanslag, eller får pengar över från bidrags- eller avgiftsfinansierad verksamhet.

Lärosätenas ekonomiska redovisning följer samma struktur som anslagen och är uppdelad i de två verksamhetsområdena utbildning på grundnivå och avancerad nivå, och forskning och utbildning på forskarnivå. Det betyder att samtliga intäkter och kostnader som lärosätena har i sin verksamhet ska fördelas på något av de två områdena. Det enda undantaget är Sveriges lantbruksuniversitet, vars statsanslag inte är uppdelat och som dessutom har ett tredje verksamhetsområde: fortlöpande miljöanalys. Universitetens och högskolornas samlade intäkter för utbildning på grundnivå och avancerad nivå uppgick 2023 till 35,5 miljarder kronor, medan intäkterna för forskning och utbildning på forskarnivå uppgick till 52,4 miljarder kronor.

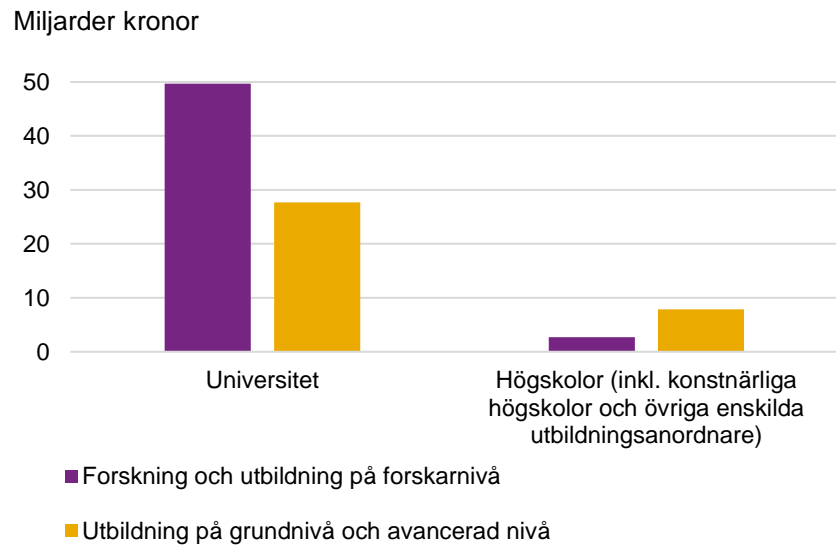
Figur 1. Lärosätenas totala intäkter samt intäkter för utbildning på grundnivå och avancerad nivå respektive forskning och utbildning på forskarnivå 1997–2023, miljarder kronor i 2023 års priser.

Under det senaste decenniet har lärosätenas intäkter ökat med 5,2 miljarder kronor i fasta priser. Huvuddelen av intäktsökningen avser forskningsverksamheten. Mellan 2013 och 2023 ökade lärosätenas intäkter till forskning och utbildning på forskarnivå med 4,7 miljarder kronor i fasta priser, medan intäkterna till utbildning på grundnivå och avancerad nivå ökade med 0,4 miljarder kronor. Det innebär att högskolan som helhet har blivit mer forskningstung under det senaste decenniet – forskningsintäkternas andel av de totala intäkterna har ökat med knappt 2 procentenheter, från 57,2 procent till 59,2 procent, mellan 2013 och 2023.

Fördelningen mellan forskning och utbildning i verksamheten skiljer sig betydligt mellan lärosäten och grupper av lärosäten. Huvuddelen av forskningen och utbildningen på forskarnivå bedrivs vid universiteten. Universiteten har också den högsta forskningsandelen i sin verksamhet – 63,7 procent. Forskningens koncentration till universiteten har sin grund i historiska förhållanden. Fram till mitten av 1990-talet var det endast universitet och fackhögskolor som hade fasta forskningsresurser i form av statliga anslag. Utbildningen är mer jämnt fördelad mellan lärosätena och en större andel utförs vid högskolorna. Därmed blir andelen forskning i deras verksamhet betydligt lägre. Forskningens andel av de totala intäkterna var 25,7 procent vid högskolorna, om man räknar med de konstnärliga högskolorna och övriga enskilda utbildningsanordnare.

Figur 2. Lärosätenas intäkter till forskning och utbildning på forskarnivå respektive utbildning på grundnivå och avancerad nivå 2023 fördelat på universitet och högskolor (inkl. enskilda utbildningsanordnare och konstnärliga högskolor), miljarder kronor.

Intäkternas sammansättning skiljer sig mellan de två verksamhetsområdena. Medan direkta statsanslag utgör huvuddelen av lärosätenas intäkter till utbildning på grundnivå och avancerad nivå (84 procent 2023), är andelen betydligt lägre inom forskning och utbildning på forskarnivå (43 procent 2023).⁴ Under perioden har andelen statsanslag minskat inom högskolans båda verksamhetsområden. År 2013 var andelen 87 procent inom utbildning på grundnivå och avancerad nivå och 45 procent inom forskning och utbildning på forskarnivå. Till lärosätenas forskningsverksamhet kanaliserar staten också betydande medel indirekt genom forskningsråd och andra forskningsfinansierande myndigheter. Sammantaget utgjorde statliga medel 77 procent av lärosätenas totala finansiering 2023. Det är en minskning jämfört med 2013 då den statliga finansieringen uppgick till 80 procent.

⁴ Andelen direkta statsanslag respektive andelen externa medel används som nyckeltal för att följa intäktsutvecklingen inom högskolan. De beräknas utifrån lärosätenas totala intäkter exklusive finansiella intäkter.

Intäkter för utbildning på grundnivå och avancerad nivå

Lärosätenas samlade intäkter för utbildning på grundnivå och avancerad uppgick till 35,5 miljarder 2023. Jämfört med 2013 har intäkterna ökat med 0,4 miljarder kronor i fasta priser. Det betyder att intäkterna varit i stort sett oförändrade i reala termer under den senaste tioårsperioden. Intäkterna steg tillfälligt under coronapandemin i samband med att staten sköt till medel för att bygga ut utbildningen vid universitet och högskolor, men har sedan dess fallit tillbaka. I löpande priser har de samlade intäkterna ökat med 9,1 miljarder kronor.

Tabell 3. Lärosätenas samlade intäkter till utbildning på grundnivå och avancerad nivå under perioden 2013–2023, miljoner kronor i 2023 års priser. Direkta statsanslag inkluderar anslag som fördelas av Kammarkollegiet efter beslut av regeringen.

	2013	2023	Förändring 2013–2023		Andel av total	
	Mnkr	Mnkr	Mnkr	Procent	2013	2023
Utbildning på grundnivå och avancerad nivå enl. uppdrag i regleringsbrev	33 230	33 098	-132	-0,4%	95%	93%
Direkta statsanslag	30 346	29 615	-731	-2,4%	86%	83%
Anmälnings- och studieavgifter	399	1 106	706	177,0%	1%	3%
Övriga avgiftsintäkter	1 572	1 308	-265	-16,8%	4%	4%
Bidragsintäkter	787	708	-79	-10,0%	2%	2%
Finansiella intäkter	126	361	236	187,8%	0%	1%
Uppdragsverksamhet	1 863	2 443	581	31,2%	5%	7%
Intäkter från beställd utbildning	125	152	27	21,4%	0%	0%
Intäkter från uppdragsutbildning	1 737	2 291	554	31,9%	5%	6%
Summa intäkter	35 093	35 541	449	1,3%	100%	100%

Utbildning på grundnivå och avancerad nivå vid svenska universitet och högskolor finansieras huvudsakligen genom direkta statsanslag. År 2023 uppgick intäkterna från de direkta statsanslagen till 29,6 miljarder kronor. Det är en minskning med 0,7 miljarder kronor i fasta priser jämfört med 2013.

Utöver de direkta statsanslagen har lärosätena intäkter av anmälnings- och studieavgifter från betalande studenter. Avgifterna avser utbildning för studenter från länder utanför EU/EES och Schweiz och som inte deltar i utbytesprogram. Lärosätenas intäkter av studieavgifter har ökat betydligt under den senaste tioårsperioden – från 0,4 miljarder kronor till 1,1 miljarder kronor.

För utbildning på grundnivå och avancerad nivå har lärosätena också vissa intäkter av bidrag från externa finansiärer, men i ganska begränsad omfattning. De har minskat något under den senaste tioårsperioden och uppgick 2023 till 0,7 miljarder kronor. Bidragen kommer främst från privata stiftelser och organisationer utan vinstsyfte, statliga myndigheter som finansierar olika insatser vid lärosätena med koppling till högre utbildning, och från EU. Handelshögskolan i Stockholm var det lärosäte som hade störst bidragsintäkter från privata finansiärer inom utbildning på grundnivå och avancerad nivå både 2013 och 2023. Lärosätena har därutöver intäkter av avgifter som till stor del består av uthyrning av lokaler, konferensavgifter och försäljning av kursmaterial.

Vid sidan av den ordinarie utbildningen på grundnivå och avancerad nivå bedriver lärosätena även uppdragsverksamhet åt uppdragsgivare inom offentlig sektor och privata organisationer. I uppdragsverksamheten ingår uppdragsutbildning och så kallad beställd utbildning. Verksamheten finansieras med avgifter som ska ge lärosätena full kostnadsäckning. Lärosätenas intäkter inom uppdragsverksamheten har under perioden ökat med 0,6 miljarder kronor och uppgick till 2,4 miljarder kronor 2023.

Lärosätenas ökade intäkter från betalande studenter och från uppdragsverksamheten har inneburit att utbildningsintäkterna har stigit totalt sett under det senaste decenniet, trots att intäkterna av direkta statsanslag har minskat något i fasta priser. De finansiella intäkterna har ökat kraftigt till följd av en högre intäktsränta hos Riksgälden, men utgör fortfarande en mindre del av de samlade intäkterna.

Statliga anslag för utbildning på grundnivå och avancerad nivå

Huvuddelen av de direkta statsanslagen utgörs av de ramanslag som ska användas till utbildning på grundnivå och avancerad nivå. Lärosätenas intäkter av dessa utbildningsanslag uppgick 2023 till 27,8 miljarder kronor (tabell 4).

Som nämnts gäller andra regler för statliga lärosätens anslagsredovisning än för övriga myndigheter. De flesta statliga universitet och högskolor, samt några enskilda utbildningsanordnare, får anslaget i form av ett takbelopp som anger den högsta totala ersättning som respektive lärosäte kan få.⁵ De samlade takbeloppen för 2023 var 26,7 miljarder kronor, men lärosätena producerade inte utbildning i nivå med takbeloppen och avräknade därför bara 26,4 miljarder kronor – alltså mindre än vad de hade kunnat få. År 2013 var situationen den omvända. De samlade takbeloppen uppgick då till 27,3 miljarder kronor samtidigt som lärosätena

⁵ Samtliga statliga lärosäten, med undantag för Försvarshögskolan samt Sveriges lantbruksuniversitet, och de enskilda utbildningsanordnarna Chalmers tekniska högskolan samt Stiftelsen Högskolan i Jönköping ingår i systemet med takbelopp.

avräknade 27,5 miljarder kronor i fasta priser. Lärosätena producerade då utbildning till ett högre värde än takbeloppen och kunde använda tidigare anslagssparande för att avräkna ett högre belopp.

Under perioden har lärosätena alltså gått från en överproduktion till att underproducera utbildning i förhållande till takbeloppen. Det har bidragit till att anslagsintäkterna har minskat. I fasta priser var anslagsintäkterna vid lärosäten med takbelopp 1,1 miljarder kronor lägre 2023 jämfört med 2013. Takbeloppssystemet och de möjligheter att spara anslag och utbildningsproduktion mellan åren som ingår i systemet diskuteras vidare nedan.

Intäkterna av utbildningsanslag vid de lärosäten som inte omfattas av systemet med takbelopp uppgick till 1,4 miljarder kronor 2023, vilket är en ökning med 0,2 miljarder kronor i fasta priser. Merparten utgörs av anslagsintäkter vid Sveriges lantbruksuniversitet och Försvarshögskolan (0,6 miljarder kronor respektive 0,3 miljarder kronor 2023).

Tabell 4. Intäkter av direkta statsanslag till utbildning på grundnivå och avancerad nivå 2013–2023, miljoner kronor i 2023 års priser. Inklusive anslag som fördelas via Kammarkollegiet efter beslut av regeringen.

	2013	2023	Förändring 2013–2023	
	Mnkr	Mnkr	Mnkr	Procent
Anslag till utbildning på grundnivå och avancerad nivå	28 699	27 797	-903	-3%
varav lärosäten med takbelopp	27 458	26 365	-1 093	-4%
varav lärosäten utan takbelopp	1 241	1 432	190	15%
Ersättning för klinisk utbildning	871	830	-41	-5%
Särskilda åtaganden	602	473	-129	-21%
Anslag via Kammarkollegiet och övriga anslag	174	515	341	196%
Totalt	30 346	29 615	-731	-2%

Utöver de ordinarie utbildningsanslagen erhåller lärosätena också andra anslagsmedel för sin utbildning på grundnivå och avancerad nivå. De sju lärosäten som bedriver läkarutbildning och två av de fyra lärosäten som bedriver tandläkarutbildning erhåller ersättning för klinisk utbildning som ska kompensera regionerna för deras medverkan i utbildningen.⁶ Undantagen är Malmö universitet och Karolinska institutet som bedriver den kliniska utbildningen i egen regi och som har tandvårdscentraler inom lärosätet.

Medel för särskilda åtaganden uppgick 2023 till 0,5 miljarder kronor. De ska täcka kostnader för utbildning på grundnivå och avancerad nivå som har särskild finansiering, som inte avräknas mot takbeloppen. En stor del av medlen utgörs av finansieringen av tandvårdscentralerna vid Malmö

⁶ Läkarprogrammet ges vid Göteborgs universitet, Karolinska institutet, Linköpings universitet, Lunds universitet, Umeå universitet, Uppsala universitet och Örebro universitet; tandläkarprogrammet ges vid Göteborgs universitet, Karolinska institutet, Malmö universitet och Umeå universitet.

universitet och Karolinska institutet. Från anslaget finansieras också bland annat stöd till studenter med funktionshinder, tolk- och översättarutbildning och medel till studenthälsa.

Därutöver fördelas vissa anslagsmedel till lärosätena via Kammarkollegiet efter beslut av regeringen, totalt 0,5 miljarder kronor 2023. Det handlar till exempel om finansiering av vissa särskilda utbildningsinsatser såsom vidareutbildning av obehöriga lärare, utveckling av verksamhetsförlagd utbildning (VFU) i lärarutbildningen och kompletterande utbildning för personer med avslutad utländsk utbildning. Under pandemin använde regeringen anslaget för att skjuta till resurser för bland annat utbyggnader av högskolans utbildning.

Resurstilldelning för högre utbildning – en kort tillbakablick

Systemet med takbelopp för utbildning på grundnivå och avancerad nivå infördes 1993. Det nya systemet innebar att statens detaljreglering av lärosätenas utbildning upphörde och ersattes av ett mål- och resultatstyrningssystem. I stället för att resurstilldelningen baserades på statens bedömningar av behovet av utbildningsplatser skulle resurserna följa studenterna och deras prestationer i form av avklarade poäng. Det medförde att lärosätena fick betydligt större frihet att besluta om resursanvändning och intern organisation.

De grundläggande principerna har varit desamma sedan systemet infördes, men flera av de regleringar som inledningsvis fanns har tagits bort. För varje lärosäte angavs från början ett högsta antal helårsstudenter per år och ett högsta antal helårsprestationer per utbildningsområde eller grupp av utbildningsområden som kunde ge ersättning under en treårsperiod. Denna reglering avskaffades 1997. Idag finns begränsningar i huvudsak endast kvar inom de konstnärliga utbildningsområdena.

Uppföljning av takbeloppen

Systemet med takbelopp utgör grunden i finansieringen av lärosätenas utbildning på grundnivå och avancerad nivå. För de lärosäten som omfattas av systemet baseras statens ersättning på per capitabelopp för registrerade studenter och deras studieprestationer. Ersättningsbeloppen varierar mellan olika utbildningsområden, men är samma oavsett vilket lärosäte som bedriver utbildningen. Det är regeringen som beslutar inom vilka utbildningsområden respektive lärosäte får avräkna helårsstudenter och helårsprestationer, men lärosätena har stor frihet att själva besluta om dimensioneringen av utbildningarna.

Vid slutet av året beräknas det ekonomiska värdet av utbildningsvolymen, det vill säga den ersättning som det samlade antalet helårsstudenter och helårsprestationer inom olika utbildningsområden motsvarar. Värdet stäms av mot det takbelopp som anges i respektive lärosätes regleringsbrev, och som anger den högsta totala ersättning som lärosätet kan få

från staten. Om det ekonomiska värdet överskrider takbeloppet betyder det att lärosätet har haft en överproduktion av utbildning. Om värdet understiger takbeloppet har lärosätet underproducerat.

I systemet finns vissa balansmöjligheter som gör att lärosätena både kan spara överproduktion och outnyttjat anslag till kommande år.⁷ Det gör det möjligt för lärosätena att parera variationer i studenternas efterfrågan på utbildning över åren och enklare ställa om verksamheten vid politiska beslut om utbyggnader eller neddragningar i utbildningsanslagen.

Om utbildningsvolymens värde motsvarar takbeloppet räknar lärosätet av hela utbildningsanslaget. Detsamma gäller om utbildningsvolymens värde överstiger takbeloppet. Möjligheten till anslagssparande innebär att lärosäten som överproducerar, och som har sparade anslag sedan tidigare budgetår, kan avräkna ett högre belopp än takbeloppet. Om lärosätet däremot har en utbildningsvolym som understiger takbeloppet kan överproduktion från tidigare år användas för avräkning mot takbeloppet. I annat fall avräknas ett belopp motsvarande utbildningsvolymens ekonomiska värde. Det här betyder att det avräknade värdet och intäkterna av anslag kan vara både högre och lägre än det takbelopp som anges i lärosätets regleringsbrev.

Takbeloppet enligt regleringsbrevet anger den högsta totala ersättning som lärosätet kan få i ramanslag. Outnyttjat takbelopp kan sparas och användas kommande år (anslagssparande).

Det ekonomiska värdet av utbildningsvolymen är det värde som det totala antalet helårsstudenter och deras prestationer inom olika utbildningsområden motsvarar. Om det ekonomiska värdet är högre än takbeloppet kan lärosätet spara överskjutande del till kommande år (överproduktion).

Det avräknade takbeloppet är det slutliga beloppet som lärosätet får i ersättning från staten. Utgångspunkten är det ekonomiska värdet av utbildningsvolymen, men avräkningen påverkas också av om lärosätet har anslagssparande eller sparad överproduktion från tidigare år.

En helårsstudent är en student som är registrerad för heltidsstudier under ett kalenderår (60 högskolepoäng), eller registreringar av flera studenter för utbildningar av mindre omfattning som tillsammans blir 60 högskolepoäng.

En helårsprestation är 60 avklarade högskolepoäng. För att beräkna antalet helårsprestationer räknas alla högskolepoäng under ett kalenderår samman och divideras med 60.

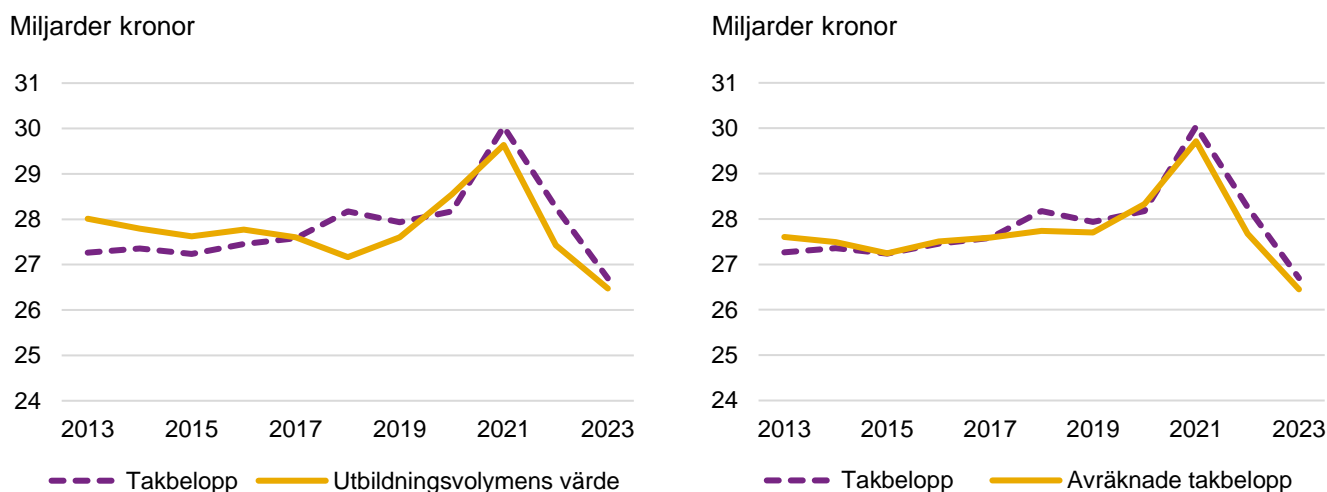
⁷ Lärosätena kan spara anslagsmedel till ett värde av som mest 10 procent av takbeloppet och överproduktion till ett värde av som mest 15 procent av takbeloppet. Gränsen för sparad överproduktion låg under större delen av perioden på 10 procent av takbeloppet, men från och med 2021 höjde regeringen gränsen till 15 procent för att ge lärosätena bättre möjligheter att bygga ut sin utbildning under pandemin.

Översiktlig utveckling 2013–2023

Under den senaste tioårsperioden har lärosätena gått från en situation med en betydande överproduktion till underproduktion av utbildning. Samtidigt har variationerna mellan åren varit stora. Det finns också stora skillnader mellan olika lärosäten. Utvecklingen har inneburit att det ekonomiska värdet av utbildningsvolymen totalt sett för alla lärosäten under perioden har varit både högre och lägre än de tilldelade takbeloppen. Detsamma gäller de avräknade takbeloppen.

I figur 3 visas jämförelser mellan de tilldelade takbeloppen och utbildningsvolymens värde, samt mellan de tilldelade och avräknade takbeloppen under perioden 2013–2023 i fasta priser. Motsvarande uppgifter, men i löpande priser, presenteras också i tabell 5, tillsammans med uppgifter om anslagssparande och sparad överproduktion under samma period.

Figur 3. Tilldelade takbelopp och utbildningsvolymens värde exklusive decemberprestationer (vänster) samt tilldelade och avräknade takbelopp (höger) 2013–2023, miljarder kronor i 2023 års priser. Notera bruten y-axel.

Från överproduktion till underproduktion

Överproduktionen i början av perioden ska ses mot bakgrund av att intresset för högre utbildning ökade kraftigt i samband med den förra lågkonjunkturen under finanskrisen. Studieintresset höll sedan i sig och under flera år – till och med 2016 – låg det ekonomiska värdet av utbildningsvolymen över de samlade takbeloppen.

Eftersom lärosätena i längden inte kan överproducera utan att få ersättning genomförde de åtgärder för att anpassa utbildningens storlek till takbeloppen. År 2017 var utbildningen i nivå med takbeloppen och 2018 vände den tidigare överproduktionen till underproduktion. Staten hade då förstärkt takbeloppen för att finansiera utbyggnader inom högskolan, men lärosätena kunde inte skala upp sin verksamhet i motsvarande

utsträckning.⁸ Värdet av utbildningsvolymen var därför lägre än takbeloppen, och det hade funnits utrymme att utbilda fler studenter. Den här situationen rådde även 2019.

Pandemin och det försämrade läget på arbetsmarknaden innebar – i likhet med lågkonjunkturen under finanskrisen tio år tidigare – en kraftig ökning av studieintresset. Staten sköt samtidigt till medel som gjorde att lärosätena kunde öka utbildningsvolymen. Den ökade tillströmningen av studenter gjorde att lärosätena ändå överproducerade på nytt under 2020. Under 2021 och 2022 vände situationen återigen till underproduktion och lärosätena utnyttjade inte hela sina utbildningsanslag. Också under 2023 underproducerade lärosätena. Det outnyttjade utrymmet under takbeloppen minskade dock jämfört med 2022.

Lärosätena har utnyttjat systemets balansmöjligheter

De avräknade takbeloppen har i stort sett följt utvecklingen av utbildningsvolymens värde, men möjligheten att balansera anslagssparande och produktion har dämpat svängningarna och avvikelsen gentemot de tilldelade takbeloppen är de flesta år mindre (figur 3). Resurstilldelningssystemet har alltså fungerat som avsett och gjort det möjligt för lärosätena att till del parera förändringar i utbildningsanslaget och i efterfrågan på utbildning.

När lärosätena överproducerade i början av perioden kunde de avräkna en högre ersättning än de tilldelade takbeloppen. Lärosätena använde sparade anslagsmedel för att delvis täcka upp för sin överproduktion. De avräknade beloppen var i balans med såväl utbildningsvolymens värde som de tilldelade takbeloppen 2017. År 2018 underproducerade i stället lärosätena och de avräknade takbeloppen var lägre än de tilldelade takbeloppen. För att delvis kompensera för underproduktionen räknade lärosätena av överproduktion från tidigare år samtidigt som anslagssparandet ökade. Med undantag för 2020 fortsatte lärosätena att underproducera, och avräknade en lägre ersättning än de tilldelade takbeloppen under resten av perioden.

Lärosätena har inte fullt ut fått ersättning för sin utbildningsproduktion

Balansmöjligheterna i systemet är dock begränsade. Som nämnts överproducerade lärosätena framför allt åren 2013–2017. Flera lärosäten nådde då gränsen för maximal sparad överproduktion, och kunde därför inte fullt ut få ersättning för sin producerade utbildning (tabell 5). Sammantaget under perioden 2013–2023 har lärosätena producerat

⁸ En del av underproduktionen kan också ha tekniska orsaker. Flera lärosäten skriver i sina årsredovisningar för 2018 att minskningen av antalet helårsstudenter under året delvis beror på övergången till ett nytt studieadministrativt system, där principerna för beräkning av helårsstudenter över kalenderår skiljer sig från det tidigare systemet.

utbildning till ett värde av knappt 1,1 miljard kronor i löpande priser som de inte får ersättning för.

Tabell 5. Lärosätenas tilldelade och avräknade takbelopp i relation till det ekonomiska värdet av utbildningsvolymen, decemberprestationer, utgående balanser av anslagssparande och sparad överproduktion samt ej ersatt överproduktion och återbetalade anslagsmedel 2013–2023, miljarder kronor, löpande priser.

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Takbelopp	20,6	21,0	21,4	21,9	22,4	23,5	23,8	24,5	26,8	26,8	26,7
Utbildningsvolymens värde	21,1	21,3	21,7	22,1	22,4	22,6	23,6	24,9	26,5	26,0	26,5
Differens (utbildningsvolymens värde – takbelopp)	0,6	0,3	0,3	0,2	0,0	-0,8	-0,3	0,3	-0,4	-0,8	-0,2
Decemberprestationer ⁹	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Utgående balans anslagssparande	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,4	0,6	0,4	0,6	0,9	1,1
Utgående balans sparade prestationer	0,9	1,0	1,1	1,2	1,2	0,7	0,7	1,0	1,0	0,9	1,0
Ej ersatt överproduktion	0,2	0,2	0,3	0,1	0,1	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0
Återbetalade anslagsmedel	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,2	0,1
Avräknade takbelopp¹⁰	20,8	21,1	21,4	21,9	22,4	23,1	23,6	24,7	26,5	26,2	26,4

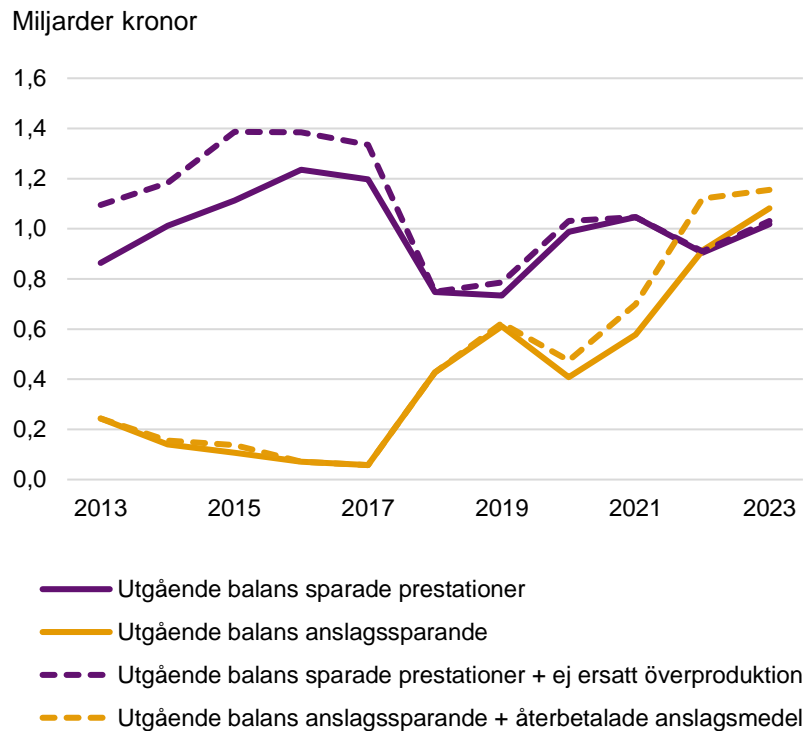
Under perioden uppnådde en del lärosäten också gränsen för högsta tillåtna anslagssparande, vilket innebar att de var tvungna att betala tillbaka outnyttjade anslagsmedel till staten. Störst var återbetalningarna 2021–2023. Under pandemiåren ökade de tilldelade takbeloppen till följd av olika utbildningspolitiska satsningar. Alla lärosäten kunde dock inte producera utbildning i nivå med takbeloppshöjningen, och det samlade anslagssparandet ökade. Några lärosätena kom då över gränsen för maximalt anslagssparande och behövde betala tillbaka anslagsmedel. Det innebär att delar av de medel som fördelades i samband med satsningarna under pandemin återfördes till staten. Under hela perioden har lärosätena betalat tillbaka anslagsmedel motsvarande 0,5 miljarder kronor i löpande priser.

Värdet av den sparade överproduktionen har de flesta år varit högre än värdet av anslagssparandet (figur 4). Vid utgången av 2022 låg båda på omkring 0,9 miljarder kronor och vid utgången av 2023 översteg anslagssparandet värdet av den sparade överproduktionen för första gången under perioden.

⁹ Motsvarar det ekonomiska värdet av de eventuella decemberprestationer från föregående år som inte hann registreras i tid.

¹⁰ De avräknade takbeloppen i tabellen baseras på uppgifter från lärosätenas årsredovisningar och kan skilja sig något från de inrapporterade anslagsintäkterna i den ekonomiska statistiken för lärosäten med takbelopp.

Figur 4. Ekonomiskt värde av lärosätenas anslagssparande och överproduktion under perioden 2013–2023, miljarder kronor (löpande priser). Streckade linjer indikerar överproduktion som ej ersätts respektive outnyttjade anslagsmedel som måste betalas tillbaka.

Permanenta och tillfälliga utbyggnader

Resurstilldelningssystemet innebär att lärosätena har relativt stor frihet att besluta om dimensioneringen av olika utbildningar inom ramen för sina takbelopp och examenstillstånd. Staten kan dock påverka inriktningen genom att tillföra eller omfördela medel till utbyggnader av vissa utbildningar. Under perioden har det skett relativt stora förändringar i statens dimensionering av utbildningen på grundnivå och avancerad nivå.

Flera utbyggnader, både tillfälliga och permanenta, har genomförts och inneburit förändringar i lärosätenas takbelopp. Ett antal permanenta mindre utbyggnader av läkar- och tandläkarutbildningar, sjuksköterskeutbildningar samt civilingenjörs- och högskoleingenjörsutbildningar inleddes under 2012 och 2013. Utbyggnaderna finansierades huvudsakligen genom omfördelningar mellan lärosäten. Under 2013 inleddes dessutom två tillfälliga utbyggnader. Den ena var inriktad mot ingenjörsutbildningar och sjuksköterskeutbildningar och innebar ett tillskott av medel på totalt 100 miljoner kronor 2013–2014. Den andra var inte inriktad mot någon viss utbildning och innebar en tillfällig anslagshöjning med totalt 300 miljoner kronor åren 2013–2015.

Samtidigt inleddes under 2015 en större permanent utbyggnad av högskolans utbildning. Utbyggnaden avsåg huvudsakligen utbildningar inom

hälso- och sjukvårdsområdet och olika lärarutbildningar. I utbyggnaden ingick också generella höjningar av takbeloppen, som inte var knutna till någon särskild utbildning. Fullt ut genomförd 2019 innebar utbyggnaden att staten tillfört omkring en miljard kronor i ökade anslag. En ytterligare utbyggnad av lärar- och förskollärarytbildningar inleddes under 2017. Fullt ut genomförd 2021 har den inneburit anslagshöjningar med totalt 270 miljoner kronor.

Under 2018 inleddes en permanent utbyggnad av utbildningar som regeringen bedömde som samhällsviktiga. Fullt ut genomförd 2023 skulle utbyggnaden innebära höjda utbildningsanslag med 730 miljoner kronor. En del bestod av en generell utbyggnad, men merparten var riktade utbyggnader av olika ingenjörsutbildningar, utbildningar inom samhällsbyggnad och läkarutbildningen och av sommarkurser.

Med anledning av pandemin och den väntade lågkonjunkturen föreslog regeringen i vårändringsbudgeten 2020 tillskott av särskilda medel för utbyggd utbildning vid universitet och högskolor. Flera av utbyggnaderna utökades senare och i budgetpropositionen för 2021 och vårändringsbudgeten 2021 föreslogs ytterligare tillskott av medel. Sammantaget innebar detta flera olika utbyggnader, både permanenta och tillfälliga.

Den första och större av de två permanenta utbyggnaderna var inriktad mot bristyrkesutbildningar. Den genomfördes med anslagshöjningar på drygt 220 miljoner kronor under 2020 och lika mycket under 2021. Medlen skulle i första hand användas till att bygga ut programutbildningar där det bedömdes råda brist på arbetsmarknaden, men kunde också användas för att öka antalet platser på utbildningar med högt söktryck och utbildningar som kunde underlätta för personer i behov av omställning med anledning av den ökade arbetslösheten under pandemin. Den andra permanenta utbyggnaden som regeringen tog initiativ till var inriktad mot yrkeslärarytbildningen. Den var betydligt mindre och innebar anslagshöjningar med totalt 26 miljoner kronor.

Till detta kom fem tillfälliga utbyggnader för att möta en väntad högre efterfrågan på högre utbildning under pandemin. Den största var inriktad mot behörighetsgivande och högskoleintroducerande utbildning och innebar anslagshöjningar med 210 miljoner kronor under 2020 och ytterligare lika mycket under 2021. Den trappades sedan ned och avslutades under 2022. En stor anslagshöjning med 356 miljoner för 2021 och 2022 genomfördes också för att ge lärosätena möjlighet att under två år bygga ut utbildningen på avancerad nivå. Universitet och högskolor fick också tillfälligt ökade anslag med 170 miljoner kronor varje år under perioden 2021–2025 för att bygga ut utbildning i hela landet och 260 miljoner för livslångt lärande. Den senare anslagshöjningen genomfördes i två steg under 2020 och 2021 och skulle enligt det ursprungliga förslaget gälla under två år. I budgetpropositionen för 2022 förlängdes insatsen till 2024. Slutligen tilldelades lärosätena 130 miljoner till sommarkurser under 2020 och under 2021.

Tillskotten var framför allt koncentrerade till perioden 2020–2022. Sammantaget innebar utbyggnaderna att utbildningsanslagen höjdes med som mest 1,8 miljarder under 2021. De permanenta utbyggnaderna omfattar totalt 470 miljoner. Det kan jämföras med den tillfälliga utbyggnaden med anledning av finanskrisen, som innebar anslagshöjningar med totalt 700 miljoner under 2010–2011. De utbyggnader som genomfördes med anledning av pandemin var alltså både större och mer långvariga. De senaste åren har lärosätena också tillförts medel för att fler ska ges möjlighet att läsa en kompletterande pedagogisk utbildning. De tillfälliga utbyggnaderna trappades ner under 2022 och 2023, vilket innebar en minskning av lärosätenas utbildningsanslag.

Ersättningsbeloppens utveckling

Vid sidan av utbyggnader kan staten påverka anslagen till utbildning på grundnivå och avancerad nivå genom att justera ersättningsbeloppen för olika utbildningsområden. Medan utbyggnaderna påverkar utbildningskapaciteten i högskolan, avgör ersättningsbeloppen storleken på lärosätenas resurser för att utbilda en enskild student.

Tabell 6. Ersättningsbelopp 2023 (i kronor) per helårsstudent och helårsprestation inom de olika utbildningsområdena.

Utbildningsområde	Ersättning per helårsstudent	Ersättning per helårsprestation
Humanistiskt, teologiskt, juridiskt, samhällsvetenskapligt	34 271	22 332
Naturvetenskapligt, tekniskt, farmaceutiskt	58 438	49 282
Vård	62 127	53 809
Odontologiskt	51 377	59 848
Medicinskt	69 425	84 446
Undervisning	41 685	43 668
Verksamhetsförlagd utbildning	59 074	57 314
Övrigt ¹¹	46 931	38 123
Design	165 597	100 893
Konst	235 093	100 929
Musik	142 864	90 330
Opera	340 461	203 667
Teater	329 218	163 980
Media	335 967	269 123
Dans	231 539	127 939
Idrott	120 654	55 834

¹¹ Avser utbildning i vissa ämnen inom humanistiskt utbildningsområde enligt uppdrag i regleringsbrev, journalistutbildning, bibliotekarieutbildning samt praktiska och estetiska kurser inom lärarutbildning med inriktning mot tidigare år, inom grundlärarutbildning och inom förskollärarutbildning.

Ersättningsbeloppen är nationella och desamma för olika universitet och högskolor, men varierar mellan utbildningsområden. Storleken på ersättningsbeloppen utgår från de nivåer som fastställdes när takbeloppssystemet infördes 1993. De lägsta ersättningsbeloppen utgår för helårsstudenter och helårsprestationer inom humaniora, samhällsvetenskap, teologi och juridik. De idrottsliga och de olika konstnärliga utbildningsområdena har de högsta ersättningsbeloppen. Bland dessa har media, som räknas som ett konstnärligt område, allra högst ersättningsbelopp per helårsstudent och helårsprestation.

Tillsammans med takbeloppen räknas ersättningsbeloppen årligen upp med pris- och löneomräkningen (PLO) av de statliga anslagen. Omräkningen ska kompensera för kostnadsutvecklingen men innehåller också ett produktivitetsavdrag, motsvarande produktivitetsutvecklingen i den privata tjänstesektorn. Därutöver kan staten justera beloppen utöver pris- och löneomräkningen genom så kallade kvalitetsförstärkningar. Det har skett vid flera tillfällen sedan ersättningsbeloppen infördes. Bland annat genomfördes en höjning av ersättningsbeloppet per helårsstudent inom utbildningsområdena humaniora, samhällsvetenskap, teologi och juridik under 2012 och 2013. Ett nytt utbildningsområde, verksamhetsförlagd utbildning, infördes samtidigt inom lärarutbildningen, vilket finansierades genom en minskning av ersättningsbeloppen per helårsstudent och helårsprestation inom utbildningsområdet undervisning.

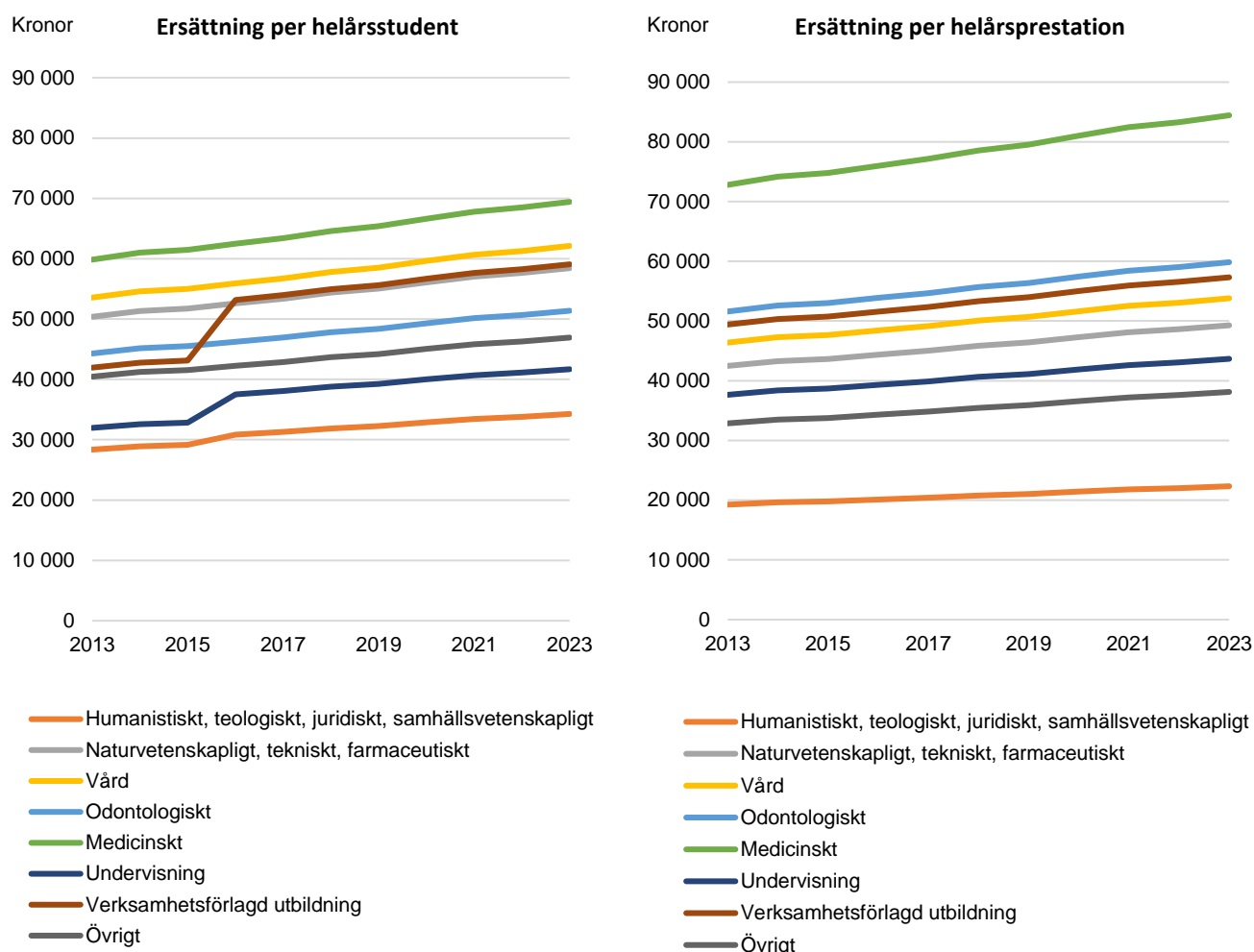
En kvalitetsförstärkning genomfördes också 2015–2016. Då höjdes ersättningsbeloppet per helårsstudent inom utbildningsområdena humaniora, samhällsvetenskap, teologi och juridik med 4 procent utöver pris- och löneomräkningen. Även ersättningsbeloppen per helårsstudent för områdena undervisning och verksamhetsförlagd utbildning höjdes, med 13 procent respektive 22 procent utöver pris- och löneomräkningen. Höjningarna var ursprungligen tänkta som en temporär förstärkning, men i budgetpropositionen för 2018 aviserade regeringen att förändringen borde vara långsiktig. Under resterande del av perioden har ingen ytterligare justering av ersättningsbeloppen gjorts.

I reala termer har värdet av ersättningsbeloppen minskat under perioden för alla utbildningsområden, med undantag för ersättningen för helårsstudenter inom utbildningsområdet verksamhetsförlagd utbildning.

Totalt har de tilldelade takbeloppen ökat med drygt 6 miljarder kronor i löpande priser mellan 2013 och 2023. Lite mer än hälften av ökningen beror på pris- och löneomräkningen och resterande del på nivåförändringar i form av utbyggnader och kvalitetsförstärkningar.¹²

¹² Beräknat utifrån budgetpropositionerna för respektive år 2013–2023.

Figur 5. Utvecklingen av ersättningsbeloppen för helårsstudenter (vänster) och helårsprestationer (höger) för olika utbildningsområden (exkl. de idrottliga och konstnärliga utbildningsområdena) 2013–2023, i löpande priser.

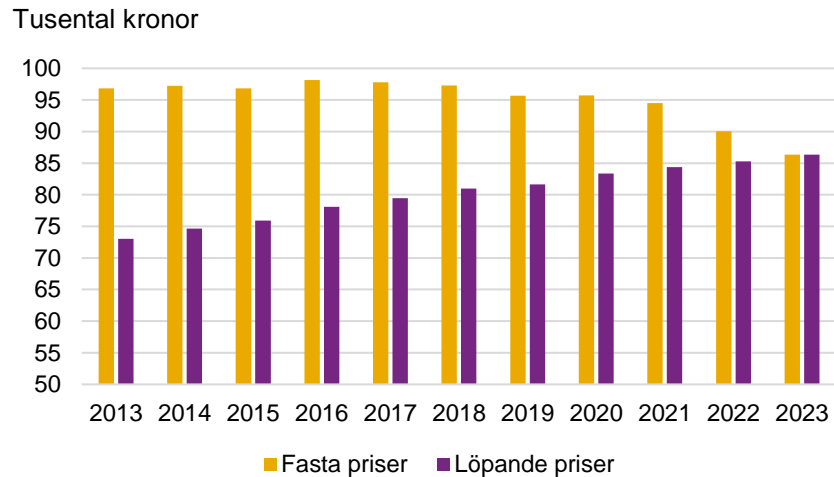
Genomsnittlig ersättning per helårsstudent

Det finns inga uppgifter om kostnaden för att utbilda en student i lärosätenas resultaträkningar. Det går däremot att göra en uppskattning av den statliga ersättningen per student genom att beräkna en genomsnittlig ersättning per helårsstudent. År 2023 var det ekonomiska värdet av utbildningsvolymen vid lärosäten med takbelopp 26,5 miljarder kronor samtidigt som antalet anslagsfinansierade helårsstudenter vid dessa lärosäten uppgick till 306 600. Därmed uppgick den genomsnittliga totala ersättningen (inklusive ersättning för helårsprestationer) fördelat per helårsstudent till 86 300 kronor. År 2013 var den 73 000 kronor per helårsstudent i löpande priser.

Det betyder att den genomsnittliga ersättningen har ökat med 13 300 kronor under den senaste tioårsperioden. Större delen av ökningen är en effekt av pris- och löneomräkningen och justeringar av ersättningsbeloppen. En mindre del beror på förändringar i utbildningsvolymens

sammansättning och förändringar i studenternas prestationsgrad. I fasta priser har den genomsnittliga ersättningen minskat med 10 500 kronor, motsvarande en nedgång med 10,8 procent.

Figur 6. Genomsnittlig ersättning per helårsstudent under perioden 2013–2023, tusental kronor i löpande och fasta priser (2023 års priser). Notera den brutna y-axeln.

Flera faktorer påverkar hur den genomsnittliga ersättningen per helårsstudent utvecklas över tid. Som nämnts räknas ersättningsbeloppen för helårsstudenter och helårsprestationer samt takbeloppen årligen upp med pris- och löneomräkningen av de statliga anslagen. Därutöver har vissa ersättningsbelopp justerats under perioden.

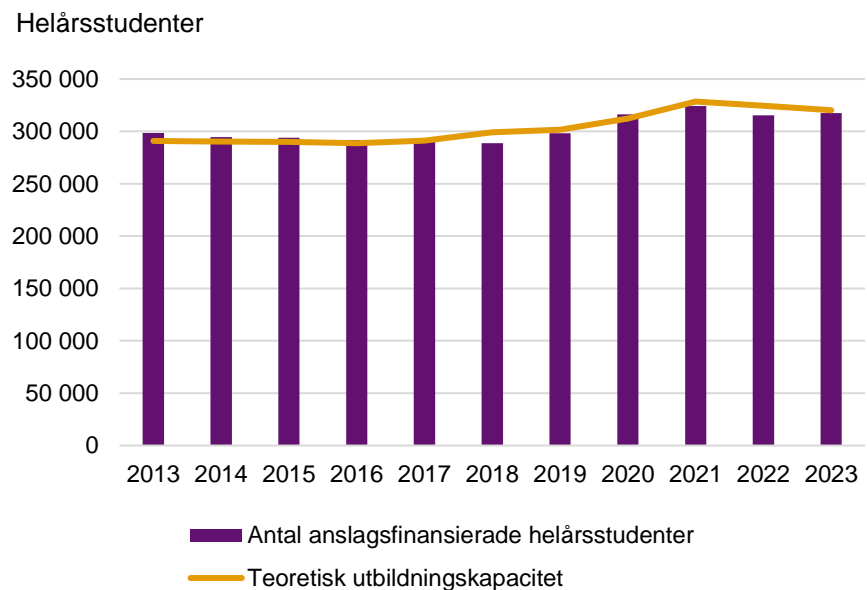
Studenternas prestationsgrad, det vill säga hur stor andel de tar av de poäng de är registrerade för, påverkar också den genomsnittliga ersättningen. Ju högre andel ersättning från helårsprestationer som lärosätena erhåller, ju högre blir den genomsnittliga ersättningen per helårsstudent. Slutligen har utbildningsvolymens sammansättning, det vill säga helårsstudenternas och helårsprestationernas fördelning mellan olika utbildningsområden, betydelse för den genomsnittliga ersättningens utveckling. En högre andel studenter inom utbildningsområden med höga ersättningsbelopp innebär att färre studenter ryms under takbeloppen.

Teoretisk utbildningskapacitet

Som framgått av ovan har det under perioden 2013–2023 funnits skillnader mellan det ekonomiska värdet av utbildningsvolymen och storleken på de statliga utbildningsanslagen. Lärosätena har under perioden både underproducerat och överproducerat utbildning. Det innebär att det faktiska utfallet av helårsstudenter ibland har varit större och ibland mindre än det antal som finansieras av takbeloppen ett givet år. Dessa variationer gör det svårt att undersöka effekterna av dimensioneringsförändringar med utgångspunkt i den faktiska studentvolymen.

Ett annat sätt att följa hur utbildningskapaciteten förändras över tid är att undersöka hur många studenter som anslagen teoretiskt räcker till att finansiera – den teoretiska utbildningskapaciteten. Den kan beräknas genom att dividera lärosätenas samlade takbelopp med den genomsnittliga ersättningen per helårsstudent. År 2023 uppgick de samlade takbeloppen till 26,7 miljarder kronor, medan den genomsnittliga ersättningen per helårsstudent var 86 300 kronor. Det ger en utbildningskapacitet vid lärosäten med takbelopp motsvarande 309 200 helårsstudenter.

Figur 7. Faktiskt antal anslagsfinansierade helårsstudenter respektive teoretisk utbildningskapacitet åren 2013–2023.

Vid de lärosäten som inte omfattas av systemet med takbelopp fanns ytterligare 11 000 helårsstudenter. Därmed var lärosätenas teoretiska utbildningskapacitet totalt 320 200 helårsstudenter. År 2013 var motsvarande siffra 298 800 helårsstudenter. Sett över den senaste tioårsperioden har högskolans teoretiska utbildningskapacitet alltså ökat med 21 400 helårsstudenter. Ökningen har skett både vid de lärosäten som omfattas av systemet med takbelopp och vid lärosäten utan takbelopp. Vid lärosäten med takbelopp har den teoretiska utbildningskapaciteten ökat med 27 600 helårsstudenter, medan den vid lärosäten utan takbelopp har ökat med 3 800 helårsstudenter. Samtidigt har antalet helårsstudenter som lärosätena faktiskt utbildar ökat med 19 100 under perioden. Av figur 7 framgår den totala teoretiska utbildningskapaciteten samt det faktiska antalet helårsstudenter åren 2013–2023.¹³

Den teoretiska utbildningskapaciteten vid lärosäten med takbelopp påverkas framför allt av beslutade höjningar och sänkningar av

¹³ Siffran för helårsstudenter vid lärosäten utan takbelopp ingår både i beräkningen av den faktiska utbildningskapaciteten och den teoretiska utbildningskapaciteten. I denna siffra finns även studieavgiftsskyldiga studenter samt ett fåtal små enskilda utbildningsanordnare som i övrigt inte ingår i den ekonomiska statistiken.

takbeloppen med anledning av tillfälliga eller permanenta utbyggnader. En justering av ersättningsbeloppen påverkar däremot inte utbildningskapaciteten, under förutsättning att takbeloppen samtidigt höjs i motsvarande utsträckning. Inte heller den årliga pris- och löneomräkningen har någon kapacitetspåverkan då den omfattar både ersättningsbelopp och takbelopp. Kvalitetsförstärkningarna kan emellertid ha en indirekt betydelse i den utsträckning som de finansierats med besparingar på utbildningsanslagen.¹⁴

Under perioden 2014–2016 skedde endast mindre förändringar av den teoretiska utbildningskapaciteten. Kvalitetsförstärkningarna 2015–2016 finansierades med ett anslagstillskott, men samtidigt genomfördes besparingar inom ramen för lärosätenas utbildningsanslag både 2015 och 2016. Förändringarna innebar sammantaget att den teoretiska utbildningskapaciteten minskade något 2015 och 2016.

Den permanenta utbyggnad av högskolans utbildning som inleddes 2015 med slutår 2019 fick genomslag i form av ökad utbildningskapacitet först 2017. Även 2018 ökade den teoretiska utbildningskapaciteten, vilket huvudsakligen ska ses mot bakgrund av redan pågående utbyggnader samt den nya permanenta utbyggnad som inleddes 2018. Den teoretiska utbildningskapaciteten ökade kraftigt 2021 till följd av den utbyggnad av högskolan som gjordes med anledning av pandemin. Utbildningskapaciteten sjönk sedan 2022 och 2023 när de tillfälliga utbyggnader som genomförts under pandemin trappades ner.

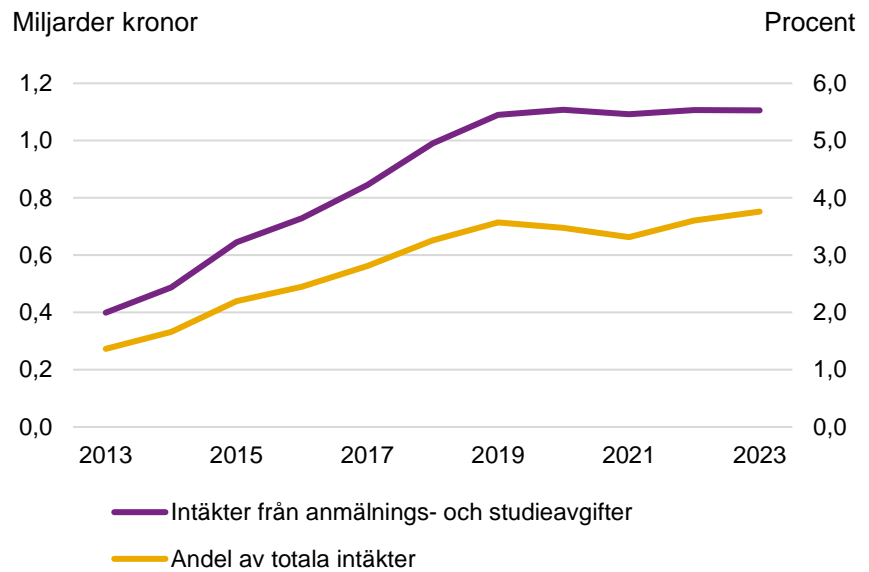
Studieavgifter

En allt större del av lärosätenas intäkter till utbildning på grundnivå och avancerad nivå utgörs av anmälnings- och studieavgifter från betalande studenter. Skyldighet att betala studieavgifter infördes hösten 2011 för inresande studenter från länder utanför EU/EES samt Schweiz som studerar vid svenska lärosäten utan att delta i något utbytesprogram. Intäkterna av anmälnings- och studieavgifter från betalande studenter ökade kraftigt de första åren efter reformen.

Utvecklingen bröts i samband med pandemin, då något färre betalande studenter från andra länder sökte sig till Sverige. Efter pandemin har antalet betalande studenter ökat på nytt, men ökningstakten är långsammare än tidigare. I fasta priser har lärosätenas intäkter av anmälnings- och studieavgifter varit i stort sett oförändrade de senaste fem åren. Under 2023 uppgick de totala intäkterna till 1,1 miljarder kronor, vilket är en ökning med 0,7 miljarder kronor jämfört med 2013.

¹⁴ Även andra parametrar än justeringar av lärosätenas takbelopp påverkar den teoretiska utbildningskapaciteten. Omfördelningar av takbelopp mellan lärosäten, förändringar inom respektive lärosätes utbildningsutbud och studenternas prestationsgrad är andra faktorer som påverkar utbildningskapaciteten.

Figur 8. Intäkter från anmälning- och studieavgifter åren 2013–2023, miljarder kronor (2023 års priser). Studieavgifternas andel av de totala intäkterna för utbildning på grundnivå och avancerad nivå (avräknade anslag inkl. anslag som fördelas via Kammarkollegiet efter beslut av regeringen plus studieavgifter) avläses på skalan till höger.

I relation till de totala intäkterna till utbildning på grundnivå och avancerad nivå utgör studieavgifterna fortfarande en mindre del, men den har ökat under det senaste decenniet. Under 2013 uppgick andelen (studieavgifter som andel av avräknade anslag och studieavgifter) till 1,4 procent. Motsvarande andel 2023 var 3,8 procent. Andelen minskade 2020 och 2021, vilket ska ses mot bakgrund av pandemin som innebar begränsningar för den internationella studenttrörligheten samtidigt som staten höjde utbildningsanslagen.

De flesta lärosäten har betalande studenter, men omfattning och intäkter skiljer sig betydligt åt mellan olika universitet och högskolor. Störst intäkter 2023 hade Kungl. Tekniska högskolan och Lunds universitet, följt av Uppsala universitet och Chalmers tekniska högskola. Dessa fyra lärosäten redovisade tillsammans omkring hälften av lärosätenas totala intäkter av anmälning- och studieavgifter 2023, vilket har varit fallet under hela tioårsperioden. Vid en majoritet av lärosätena uppgick studieavgifternas andel av intäkterna i utbildningsverksamheten till mellan 0,5 och 5 procent. Högst andel studieavgifter, 11 procent, hade Kungl. Tekniska högskolan.

Studieavgifterna är i genomsnitt högre än statens ersättning för anslagsfinansierade studenter. Det beror på att den studieavgiftsfinansierade verksamheten ska bära sina kostnader fullt ut, inklusive de extra kostnader som är förknippade med verksamheten såsom studieadministration, studentstöd och marknadsföring. Den genomsnittliga studieavgiften uppgick 2023 till 134 000 kronor per helårsstudent, vilket kan jämföras med den genomsnittliga statliga ersättningen på 86 300 kronor för en anslagsfinansierad helårsstudent år 2023. Mellanskillnaden ger en viss

uppfattning om storleken på lärosätenas administrativa påslag, men beror också på att betalande studenter i mindre utsträckning än anslagsfinansierade studenter läser humaniora och samhällsvetenskap, som har de lägsta ersättningsbeloppen i takbeloppssystemet.

Uppdragsutbildning och beställd utbildning

Lärosätena har också intäkter av så kallad uppdragsverksamhet. I uppdragsverksamheten ingår uppdragsutbildning och en mindre del beställd utbildning. De samlade intäkterna för uppdragsverksamheten uppgick 2023 till 2,4 miljarder kronor, vilket är en ökning med 0,6 miljarder kronor i fasta priser jämfört med 2013 (tabell 3).

Uppdragsutbildningen skiljer sig på flera sätt från ordinarie utbildning på grundnivå och avancerad nivå. Det finns till exempel inga formella krav på behörighet för tillträde till en uppdragsutbildning, utan den anordnas mot avgift för de deltagare som uppdragsgivaren utser. Avgiften ska ge lärosätet full kostnadstäckning och betalas av en juridisk person – det är alltså inte de enskilda deltagarna som betalar avgiften.

Intäkterna av uppdragsutbildning uppgick till 2,3 miljarder kronor 2023 – en ökning med drygt en halv miljard kronor sedan 2013 (tabell 7). Ökningen beror huvudsakligen på ökade uppdragsintäkter från statliga myndigheter, som är lärosätenas största uppdragsgivare. Flera stora utbildningar organiseras och finansieras genom att ansvariga myndigheter ger uppdrag till universitet och högskolor. Det gäller framför allt den högre officersutbildningen vid Försvarshögskolan, som finansieras av Försvarsmakten, och polisutbildningen, som finansieras av Polismyndigheten. En betydande del av periodens ökade intäkter från statliga myndigheter beror på polisutbildningens utbyggnad. Omfattande uppdragsutbildning bedrivs också åt Skolverket, till exempel rektorsutbildning.

Tabell 7. Lärosätenas intäkter av uppdragsutbildning under perioden 2013–2023, miljoner kronor i 2023 års priser.

	2013	2023	Förändring 2013–2023	
	Mnkr	Mnkr	Mnkr	Procent
Statliga myndigheter (inkl. universitet och högskolor)	1 163	1 739	575	49%
Kommuner och regioner	235	281	47	20%
Företag i Sverige	169	164	-5	-3%
EU och övriga utlandet	86	63	-22	-26%
Organisationer utan vinstintresse i Sverige (inkl. enskilda utbildningsanordnare)	60	33	-27	-45%
Finansiella intäkter och övrigt	24	11	-13	-54%
Totalt	1 737	2 291	554	32%

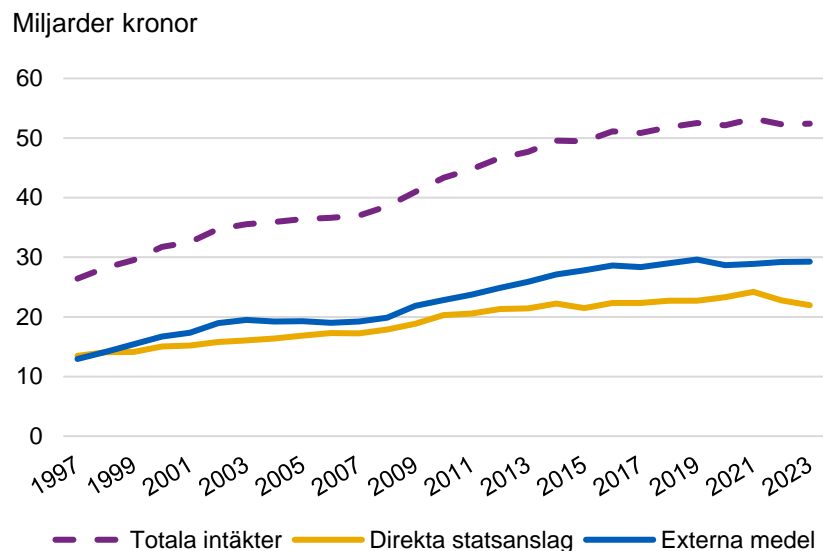
En betydligt mindre del av uppdragsutbildningen är fort- och vidareutbildning av yrkesverksamma inom näringslivet. Lärosätena har också intäkter av utbildning som utförs på uppdrag av kommuner och regioner. Viss uppdragsutbildning utförs också åt uppdragsgivare i utlandet.

I uppdragsverksamheten ingår också beställd utbildning, vilket till största delen är utbildning på grundnivå och avancerad nivå som genomförs vid ett lärosäte på uppdrag av ett annat. I den beställda utbildningen kan det också ingå viss utbildning inom ramen för yrkeshögskolan. Likt uppdragsutbildningen finansieras den beställda utbildningen av avgifter som ska ge lärosätet full kostnadstäckning. Lärosätenas intäkter av beställd utbildning har ökat med 27 miljoner kronor under perioden och uppgick till 152 miljoner kronor 2023 (tabell 3).

Intäkter för forskning och utbildning på forskarnivå

Lärosätenas samlade intäkter till forskning och utbildning på forskarnivå uppgick till 52,4 miljarder kronor under 2023. Det är en ökning med 4,7 miljarder kronor i fasta priser jämfört med 2013 då lärosätenas totala forskningsintäkter var 47,7 miljarder kronor.

Figur 9. Lärosätenas totala intäkter till forskning och utbildning på forskarnivå samt intäkter av direkta statsanslag och externa medel 1997–2023, miljarder kronor i 2023 års priser. Direkta statsanslag inkluderar anslag som fördelas av Kammarkollegiet efter beslut av regeringen.

Den forskning och utbildning på forskarnivå som bedrivs vid universitet och högskolor finansieras dels genom direkta statsanslag, dels med externa medel. Till detta kommer en mindre del finansiella intäkter. De externa medlen kommer från såväl statliga myndigheter, andra offentliga institutioner som privata aktörer. De utgörs av intäkter av forskningsbidrag, avgiftsintäkter från uppdragsforskning och övriga avgiftsintäkter. De olika intäktsslagen diskuteras vidare längre fram.

Större delen av periodens ökning, totalt 3,4 miljarder kronor, utgjordes av externa medel. Även de direkta statsanslagen har ökat, men inte alls i samma omfattning – ökningen av intäkter från direkta statsanslag uppgick till 0,5 miljarder kronor.¹⁵ Resterande del av förändringen beror på att de finansiella intäkterna har ökat betydligt under perioden – med

¹⁵ Till de direkta statsanslagen räknas också anslag som fördelas via Kammarkollegiet efter beslut av regeringen.

totalt 0,8 miljarder kronor. De finansiella intäkterna har under lång tid varit förhållandevis små, men steg kraftigt under 2022 och 2023 till följd av högre intäktsränta hos Riksgälden.

Utvecklingen har inneburit att den andel av lärosätenas forskning och utbildning på forskarnivå som finansieras med externa medel har ökat med drygt 2 procentenheter. Under 2013 uppgick andelen externa medel av lärosätenas forskningsintäkter (exklusive finansiella intäkter) till 54,7 procent. Motsvarande andel 2023 var 57,1 procent. Under samma period har andelen direkta statsanslag minskat från 45,3 procent till 42,9 procent.¹⁶

Intäktsutveckling per finansiär

Huvuddelen av lärosätenas medel för forskning och utbildning på forskarnivå kommer från svenska staten, antingen som direkta statsanslag eller som externa statliga medel. Merparten av de externa medlen kanaliseras genom forskningsråden Vetenskapsrådet, Formas samt Forte och andra forskningsfinansierande myndigheter såsom Vinnova och Energimyndigheten. Resterande del av den externa statliga finansieringen kommer från andra statliga myndigheter samt från universitet och högskolor.

Sammantaget uppgick den statliga forskningsfinansieringen till 35,5 miljarder kronor 2023, vilket är en ökning med 1,3 miljarder kronor i fasta priser jämfört med 2013. Intäkterna av direkta statsanslag ökade med 0,5 miljarder kronor, samtidigt som intäkterna från olika statliga myndigheter ökade med 0,8 miljarder kronor. Intäktsökningen beror på ökad finansiering från forskningsråden, medan intäkterna från andra forskningsfinansierande myndigheter totalt sett minskade något. Även intäkterna från statliga universitet och högskolor ökade under perioden. Det handlar till stor del om anslagsmedel som transfereras mellan olika lärosäten.

Lärosätena har också annan offentlig finansiering, från kommuner och regioner samt från de så kallade offentliga forskningsstiftelserna.¹⁷ År 2023 uppgick intäkterna från dessa finansiärer till 2,8 miljarder kronor, vilket är en minskning med 0,4 miljarder kronor jämfört med 2013.

Lärosätenas intäkter från privata forskningsfinansiärer har ökat kraftigt under perioden. Intäkterna från privata finansiärer i Sverige var 8,6 miljarder kronor 2023, vilket är en ökning med 2,1 miljarder kronor i fasta priser jämfört med 2013. Hela ökningen kommer från olika privata

¹⁶ Andelen externa medel respektive andelen direkta statsanslag används som nyckeltal för att följa intäktsutvecklingen inom lärosätenas forskningsverksamhet. Nyckeltalen beräknas utifrån lärosätenas totala intäkter exklusive finansiella intäkter.

¹⁷ De offentliga forskningsstiftelserna bildades 1993–1994 i samband med att de tidigare löntagarfundsstiftelserna avvecklades. Dessa forskningsstiftelser har ett eget kapital och får inga anslag av staten, men eftersom de bildades med löntagarfundsmedel brukar de av både UKÄ och SCB räknas till de offentliga finansiärerna av svensk forskning.

stiftelser och organisationer utan vinstsyfte. Företagens forskningsfinansiering har samtidigt minskat med 0,4 miljarder kronor i fasta priser.

Även utländska finansiärer bidrar till lärosätenas forskning. Den utländska finansieringen har ökat med 0,7 miljarder kronor sedan 2013 och uppgick 2023 till 4,0 miljarder kronor. Merparten av dessa medel kommer från EU, men en stor del av ökningen beror på ökad finansiering från företag och organisationer utan vinstsyfte i utlandet.

Tabell 8. Lärosätenas totala intäkter till forskning och utbildning på forskarnivå 2013 respektive 2023 per finansiär, miljoner kronor i 2023 års priser. Direkta statsanslag inkluderar anslag som fördelas av Kammarkollegiet efter beslut av regeringen.

	2013	2023	Förändring 2013–2023		Andel av total	
	Mnkr	Mnkr	Mnkr	Procent	2013	2023
Statliga	34 155	35 497	1 342	4%	72%	68%
Direkta statsanslag	21 445	21 981	537	3%	45%	42%
Forskningsråd	7 209	7 885	675	9%	15%	15%
Universitet och högskolor	1 261	1 577	316	25%	3%	3%
Övriga myndigheter	4 240	4 054	-185	-4%	9%	8%
Övriga offentliga	3 210	2 829	-381	-12%	7%	5%
Kommuner och regioner	1 777	1 585	-193	-11%	4%	3%
Offentliga forskningsstiftelser	1 433	1 244	-189	-13%	3%	2%
Privata finansiärer i Sverige	6 544	8 610	2 066	32%	14%	16%
Företag i Sverige	1 786	1 423	-363	-20%	4%	3%
Stiftelser och organisationer utan vinstsyfte i Sverige	4 758	7 187	2 429	51%	10%	14%
Utländska finansiärer	3 268	4 015	747	23%	7%	8%
EU	2 167	2 401	233	11%	5%	5%
Företag i utlandet	399	554	155	39%	1%	1%
Organisationer utan vinstsyfte i utlandet	702	1 061	358	51%	1%	2%
Övrigt inkl. finansiella intäkter	511	1 454	943	185%	1%	3%
Totalt	47 687	52 405	4 717	10%	100%	100%

Andelen intäkter från statliga finansiärer har minskat

Utvecklingen har inneburit att sammansättningen av lärosätenas forskningsfinansiering har förändrats under den senaste tioårsperioden. Trots att de statliga forskningsmedlen totalt sett har ökat, har deras andel av lärosätenas samlade forskningsfinansiering minskat – från 72 procent till 68 procent mellan 2013 och 2023.

I den offentliga finansieringen ingår även medel från kommuner och regioner, de offentliga forskningsstiftelserna och EU. Beräknad på detta sätt har den offentliga finansieringen minskat från 83 procent till 78 procent. I ett internationellt perspektiv kommer en hög andel av de svenska lärosätenas forskningsfinansiering från olika stiftelser och organisationer utan vinstsyfte i Sverige. Den andelen har också ökat under perioden – från 10 procent till 14 procent.

En ökad andel av lärosätenas finansiering kommer också från finansiella intäkter och annan finansiering från utlandet, både företag och organisationer utan vinstsyfte.

Intäktsutveckling per intäktsslag

I den ekonomiska statistiken redovisas uppgifter om intäkter inte bara utifrån ursprung utan också per intäktsslag. Det gör det möjligt att följa både utvecklingen av intäkter per finansiär och intäkternas struktur och sammansättning.

Lärosätenas forskning och utbildning på forskarnivå finansieras huvudsakligen med direkta statsanslag och med forskningsbidrag. Medan de direkta statsanslagen tilldelas lärosätena direkt och kan användas till forskning inom olika områden, består forskningsbidragen av medel som normalt har utlysts och fördelats efter vetenskaplig prövning. Det innebär att medlen i regel är konkurrensutsatta. De är också vanligen öronmärkta för särskilda forskningsändamål. Forskningsbidragen kommer både från statliga myndigheter och från andra organisationer, offentliga och privata.

Tabell 9. Lärosätenas intäkter till forskning och utbildning på forskarnivå per intäktsslag 2013 respektive 2023, miljoner kronor i 2023 års priser. Direkta statsanslag inkluderar anslag som fördelas av Kammarkollegiet efter beslut av regeringen.

	2013	2023	Förändring 2013–2023		Andel av total	
	Mnkr	Mnkr	Mnkr	Procent	2013	2023
Forskning och utbildning på forskarnivå	45 655	50 488	4 833	11%	96%	96%
Direkta statsanslag	21 445	21 981	537	3%	45%	42%
Intäkter av forskningsbidrag	21 410	24 718	3 308	15%	45%	47%
Övriga avgiftsintäkter	2 467	2 659	192	8%	5%	5%
Finansiella intäkter	333	1 130	797	239%	1%	2%
Uppdragsforskning	2 032	1 916	-116	-6%	4%	4%
Uppdragsintäkter	2 032	1 916	-116	-6%	4%	4%
Totalt	47 687	52 405	4 717	10%	100%	100%

Under perioden har lärosätenas intäkter av forskningsbidrag ökat med 3,3 miljarder kronor. Även de direkta statsanslagen har ökat, men inte i samma omfattning som forskningsbidragen. Utvecklingen har inneburit att forskningsbidragen har kommit att finansiera en allt större del av den forskning och utbildning på forskarnivå som bedrivs vid universitet och högskolor.

En mindre del av lärosätenas forskningsverksamhet, motsvarande ungefär 4 procent, utgörs av forskning som bedrivs på uppdrag av externa intressenter. Uppdragsforskning skiljer sig i viktiga avseenden från både bidragsfinansierad och anslagsfinansierad forskning. Bland annat regleras dispositionsrätten till forskningsresultaten genom avtal och

forskningen ska i regel bära sina kostnader fullt ut. Uppdragen kan också handla om utvecklingsarbete och utredningsuppdrag. År 2023 var de samlade intäkterna av uppdragsforskning 1,9 miljarder kronor. I fasta priser är det en minskning med 0,1 miljarder kronor jämfört med 2013.

Lärosätena har också övriga avgiftsintäkter till forskning och utbildning på forskarnivå. Det handlar bland annat om fakturerade kostnader, intäkter från uthyrning av lokaler eller försäljning av material och tjänster. I sin forskningsverksamhet har lärosätena också vissa finansiella intäkter. De har som redan nämnts ökat kraftigt under perioden, framför allt de senaste åren.

För att förstå intäktsutvecklingen under perioden är det särskilt intressant att studera forskningsbidragens och de direkta statsanslagens förändring. Det kommer att göras nedan i två längre avsnitt. Därefter följer en kort diskussion om utvecklingen inom uppdragsverksamheten.

Direkta statsanslag tilldelas lärosätena direkt. Huvuddelen av de direkta statsanslagen till forskning och utbildning på forskarnivå utgörs av basfinansiering till de statliga universiteten och högskolorna under Utbildningsdepartementet samt vissa enskilda utbildningsanordnare med forskningsverksamhet. Basfinansieringen kan till största del användas fritt av universitet och högskolor till forskning och utbildning på forskarnivå inom olika områden.

Forskningsbidrag består vanligen av medel som utlysts och fördelats efter vetenskaplig prövning. Det innebär att medlen normalt är konkurrensutsatta. Forskningsfinansierande organisationer kan också ge forskningsbidrag som inte varit utlysta för ansökan, och som därmed inte har varit konkurrensutsatta. Forskningsbidragen kommer från ett stort antal offentliga och privata organisationer.

Uppdragsforskning är avgiftsfinansierad forskning som utförs på uppdrag av en extern finansiär. I avtal regleras exempelvis uppdragsgivarens inflytande på verksamhetens planering och genomförande samt dispositionsrätten till forskningsresultaten.

Intäkterna av forskningsbidrag och avgiftsintäkterna av uppdragsforskning samt övriga avgiftsintäkter utgör tillsammans lärosätenas externa medel. De kan komma från såväl statliga myndigheter, andra offentliga institutioner som privata aktörer.

Direkta statsanslag

Sammantaget uppgick lärosätenas intäkter av direkta statsanslag för forskning och utbildning på forskarnivå till 22,0 miljarder kronor 2023. Det är en ökning med 0,5 miljarder kronor i fasta priser jämfört med 2013. Anslagen varierar i storlek mellan olika lärosäten. De största universiteten har statsanslag i storleksordningen 2,5 miljarder kronor

årligen, medan statsanslagen för de mindre högskolorna ligger under tio miljoner kronor.

Huvuddelen av de direkta statsanslagen, totalt 18,4 miljarder kronor, utgörs av basanslag för de statliga universiteten och högskolorna under Utbildningsdepartementet, eller motsvarande medel för vissa enskilda utbildningsanordnare med forskningsverksamhet.¹⁸ Basanslaget kan till största del användas fritt av universitet och högskolor till forskning och utbildning på forskarnivå inom olika områden. I vissa fall öronmärks dock en del av medlen till specifika syften. Ett sådant exempel är medel för strategiska forskningsområden, som anges i lärosätenas regleringsbrev.

Sveriges lantbruksuniversitet skiljer sig från övriga statliga lärosäten genom att det tilldelas sitt basanslag i form av ett samlat anslag från Landsbygds- och infrastrukturdepartementet som universitetet fördelar mellan sina verksamhetsområden, det vill säga både utbildning och forskning. Den del som användes till forskningsverksamheten uppgick 2023 till 1,3 miljarder kronor.

Sammantaget uppgick lärosätenas basanslag för forskning och utbildning på forskarnivå till 19,7 miljarder kronor 2023. Det är en ökning med 0,6 miljarder kronor i fasta priser jämfört med 2013.

Vid sidan om basanslagen finns också andra anslag som finansierar forskningsverksamhet vid universitet och högskolor. De lärosäten som bedriver läkar- och tandläkarutbildning erhåller ersättning för klinisk forskning, som ska kompensera regionerna för deras medverkan i den kliniska forskningen. Nivån på ersättningen regleras genom avtal som sluts mellan staten och respektive region. Den totala ersättningen för klinisk forskning uppgick 2023 till 2,0 miljarder kronor – en minskning med 0,1 miljarder kronor i fasta priser jämfört med 2013.

Resterande del av de direkta statsanslagen utgörs huvudsakligen av medel från ett anslag för särskilda utgifter, som bland annat finansierar innovationskontor vid universitet och högskolor. Det har de flesta år handlat om en mindre del av de direkta statsanslagen, men anslaget har också använts för att exempelvis fördela tillfälliga resurstillskott till lärosätenas forskningsverksamhet. Det skedde 2021, då anslaget bland annat nyttjades för en temporär förstärkning av lärosätenas forskningsmedel till följd av pandemin.

¹⁸ Försvarshögskolan har utöver sitt basanslag till forskning och utbildning på forskarnivå från Utbildningsdepartementet även medel för forskning, utveckling och forskarutbildning från Försvarsdepartementet.

Tabell 10. Lärosätenas intäkter av direkta statsanslag till forskning och utbildning på forskarnivå 2013–2023 samt transfererade medel som lärosätena erhållit från statsbudgeten för finansiering av bidrag, miljoner kronor i 2023 års priser.

	2013	2023	Förändring 2013–2023	
	Mnkr	Mnkr	Mnkr	Procent
Basanslag (eller motsvarande)	19 132	19 676	544	3%
Lärosäten under Utbildningsdepartementet	17 780	18 387	607	3%
Sveriges lantbruksuniversitet	1 352	1 290	-63	-5%
Ersättning för klinisk forskning	2 111	1 983	-128	-6%
Anslag via Kammarkollegiet	188	266	78	42%
Övriga anslag	13	56	43	325%
Totala intäkter av direkta statsanslag	21 445	21 981	537	3%
Medel som lärosätena har erhållit från statsbudgeten för finansiering av bidrag	643	733	90	14%

Tilldelade och avräknade anslag

Lärosätena kan också transferera anslagsmedel vidare till ett annat lärosäte. Transfereringarna ökade i omfattning i samband med inrättandet av strategiska forskningsområden 2010–2012. Flera strategiska forskningsområden tilldelades lärosäten i samarbete. Medlen tillförs dock sin helhet det huvudsökande lärosätet, som sedan transfererar delar vidare till de samarbetande lärosätena. I dessa fall redovisas inte medlen som anslagsintäkt vid det transfererande lärosätet, utan medlen syns som forskningsbidrag från andra universitet, högskolor eller enskilda utbildningsanordnare vid det mottagande lärosätet.

Det betyder att lärosätenas intäkter av anslag totalt sett blir något lägre än de tilldelade anslagen. År 2023 uppgick lärosätenas transfereringar av anslagsmedel till 0,7 miljarder kronor.

Förändringar i forskningsanslagen

Utvecklingen av lärosätenas anslag till forskning och utbildning på forskarnivå är beroende av förslagen i de forskningspolitiska propositionerna, som regeringen lägger fram vart fjärde år. I 2012 års forskningspolitiska proposition föreslogs att forskningsanslagen skulle höjas med 1,2 miljarder kronor för perioden 2013–2016. I dessa medel ingick en höjning av lärosätenas basanslag med 900 miljoner kronor, fördelat med 600 miljoner kronor 2014 och 300 miljoner kronor 2016. Därutöver innehöll propositionen förslag om riktade anslagshöjningar genom satsningar på ett nationellt centrum för livsvetenskaplig forskning, läkemedelsforskning och konstnärlig forskning.

I 2016 års forskningspolitiska proposition ingick förslag om höjningar av lärosätenas anslag för forskning och utbildning på forskarnivå med 1,3 miljarder kronor. En första höjning av anslagen med 500 miljoner kronor skulle genomföras 2018 och resterande höjning under 2019 och 2020.

Den forskningspolitiska propositionen 2020 var till stor del präglad av insatser för att hantera negativa effekter av pandemin för forskningen. I propositionen ingick förslag om att permanent höja lärosätenas basanslag till forskning och utbildning på forskarnivå med 900 miljoner kronor för perioden 2021–2024. Huvuddelen skulle infalla med en höjning av lärosätenas forskningsanslag under 2021. Eftersom regeringen bedömde att pandemin skulle riskera att göra det svårare för privata aktörer att investera i forskning genomfördes också en tillfällig höjning av lärosätenas forskningsanslag med 500 miljoner kronor under 2021. Propositionen innehöll därtill förslag om riktade anslagshöjningar för laborativt stöd vid framtida pandemier och praktiska forskning inom skolväsendet.

Tilldelning och omfördelning av forskningsanslag mellan lärosäten

De förslag om anslagsförändringar som läggs fram i de forskningspolitiska propositionerna syftar till att dra upp riktlinjerna för forskningspolitiken och ge lärosätena förutsättningar att planera sin verksamhet. Regeringen återkommer sedan med slutliga förslag på anslagsförändringar i budgetpropositionerna. Nedan följer en genomgång av de viktigaste anslagsförändringarna under perioden med utgångspunkt i budgetpropositioner och regleringsbrev.

En stor del av periodens anslagshöjningar har fördelats till lärosätena genom den prestationsbaserade modell för resursfördelning som infördes 2009. Ursprungligen innebar modellen att tillskott av anslagsmedel till lärosätena tilldelades utifrån två kvalitetsindikatorer: deras förmåga att attrahera externa forskningsmedel och vetenskapliga produktion (publicering och citeringar). För att bland annat säkerställa forskningsanknytningen i den högre utbildningen vid alla lärosäten kompletterades modellen med andra villkor, till exempel garanterades lärosätena en minimiresurs per helårsstudent. Ett andra inslag i modellen, vid sidan om tilldelningen av nya anslagsmedel, var att anslagsmedel omfördelades mellan lärosätena. Modellen har varit föremål för politisk diskussion och har justerats och tillämpats på olika sätt under perioden.¹⁹

Under 2014 fördelades huvuddelen av det årets anslagshöjning på 600 miljoner kronor genom modellen. En omfördelning av medel gjordes också. I fördelningen garanterades alla lärosäten ett tillskott om minst en procent av sitt anslag för forskning och utbildning på forskarnivå.

En variant av modellen användes 2016 för att fördela merparten av det årets tillskott på 300 miljoner kronor. För att stärka forskningen vid högskolorna och de nya universiteten beslutade regeringen om medlens fördelning mellan tre olika lärosätessgrupper på förhand. Till högskolorna och de nya universiteten avsattes 90 miljoner vardera, medan de stora

¹⁹ Den prestationsbaserade modellen för resurstilldelning har omfattat de statliga universiteten och högskolorna, förutom de konstnärliga högskolorna och Försvarshögskolan, samt Chalmers tekniska högskola och Stiftelsen Högskolan i Jönköping.

breda universiteten och de fackinriktade universiteten tillsammans tilldelades 100 miljoner kronor. Modellens genomslag begränsades därmed till fördelningen av medel mellan lärosätena inom respektive grupp. Eftersom högskolornas och de nya universitetens samlade anslag var betydligt lägre än de stora breda universitetens och de fackinriktade universitetens, fick de förra lärosätesgrupperna de procentuellt sett största ökningarna.

För 2016 gjordes också en omfördelning av resurser mellan lärosäten, men utan hänsyn till de tre lärosätesgrupperna. För att säkerställa att alla lärosäten fick tillskott garanterades de lärosäten som ingick i resurstilldelningsmodellen minst 5 miljoner kronor i ökade anslag till forskning och utbildning på forskarnivå när resultatet av fördelning och omfördelning summerats. Ingen ytterligare omfördelning av anslagsmedel skedde genom modellen under resterande del av perioden, 2017–2023.

År 2018 genomfördes återigen förändringar i modellen. Ingen gruppering av lärosäten som motsvarade fördelningen 2016 gjordes, däremot tillkom samverkan med det omgivande samhället som en tredje kvalitetsindikator, vid sidan om externa medel och vetenskaplig produktion. Resurstilldelningen baserad på samverkan gjordes utifrån en bedömning som Vinnova gjort av lärosätenas strategier för samverkan. De tre indikatorerna gavs lika stor tyngd i fördelningen. Sammantaget fördelades på detta sätt drygt 300 miljoner genom modellen 2018, drygt 200 miljoner 2019 och under 2020 ytterligare omkring 400 miljoner kronor.

En annan förändring 2018 var att minimiresursen som var kopplad till omfattningen av lärosätenas utbildning på grundnivå och avancerad nivå höjdes. Ursprungligen uppgick beloppet till 8 000 kronor per helårsstudent. I fördelningen 2018 höjdes det till 12 000 kronor per helårsstudent. Det innebar tillskott av anslagsmedel till fyra högskolor där utbildningsvolymen var stor i relation till de fasta forskningsresurserna.²⁰

Modellen användes också 2021. Ingen fördelning gjordes då baserat på lärosätenas strategier för samverkan, utan enbart efter de två kvalitetsindikatorerna externa medel och vetenskaplig produktion. Samtidigt gjordes en ytterligare höjning av ersättningen kopplad till omfattningen av lärosätenas utbildning på grundnivå och avancerad nivå till 17 500 kronor per helårsstudent. Sammantaget fördelades omkring 700 miljoner kronor genom modellen. Den stora höjningen av beloppet kopplat till utbildningsvolym innebar att några av högskolorna fick de största procentuella anslagshöjningarna. Ingen fördelning av anslagsmedel genom modellen gjordes 2022–2023.

Inte alla periodens anslagshöjningar har fördelats med indikatorer, utan medel har också fördelats genom särskilda satsningar till vissa lärosäten.

²⁰ Under 2018 sattes också medel av för att forskningsmedlen vid vissa enskilda utbildningsanordnare skulle uppgå till 8 000 kronor per helårsstudent.

Flera särskilda satsningar har riktats till Kungl. Tekniska högskolan, som samordnar ett centrum för livsvetenskaplig forskning (Science for Life Laboratory) som bedrivs i samarbete med Uppsala universitet, Stockholms universitet och Karolinska institutet. Under 2020 ökades finansieringen till två strategiska forskningsområden inom informationsteknologi och mobil kommunikation. Förstärkningen gjordes efter förslag i den forskningspolitiska propositionen 2016 och innebar att totalt 150 miljoner kronor fördelades till två centra kopplade till Kungl. Tekniska högskolan och Linköpings universitet. Samtidigt minskades finansieringen till två andra lärosäten genom att medel för ett strategiskt forskningsområde upphörde.

I samband med bildandet av Malmö universitet 2018 förstärktes anslaget till forskning och utbildning på forskarnivå med 90 miljoner kronor. På motsvarande sätt förstärktes forskningsanslaget med 130 miljoner kronor när Mälardalens universitet bildades 2022. Samtidigt fick Malmö universitet en mindre förstärkning. Den konstnärliga forskningen har förstärkts vid flera tillfällen genom särskilda beslut om tilldelning liksom forskningen vid bland annat Försvarshögskolan. Under 2021 genomfördes en generell besparing i statsförvaltningen. Den innebar minskade forskningsanslag med drygt 110 miljoner kronor.

Sammantaget har lärosätenas basresurser höjts med cirka 5,2 miljarder kronor i löpande priser under perioden. Den årliga pris- och löneomräkningen av anslagen utgör knappt hälften, resten av beslutade nivåförändringar. Till detta kommer anslagsförändringar för Sveriges lantbruksuniversitet och förändringar i statens bidrag för forskning vid övriga enskilda utbildningsanordnare.

Högskoleforskningens basfinansiering var tidigare mer styrd

Mellan 1999 och 2008 tilldelades lärosätena basfinansiering till forskning och forskarutbildning i form av anslag till vetenskapsområden. Från och med 2009 avskaffades fördelningen till vetenskapsområden. I stället fick lärosätena ett basanslag att fritt disponera till forskning och utbildning på forskarnivå inom olika områden. Det har även skett förändringar i resursfördelningsmodellen, bland annat genom tydligare uttalade principer för medelstilldelning. Tilldelningen av basanslag till respektive lärosäte var tidigare helt beroende av historiska anslagsnivåer och särskilda beslut. Detta system ersattes 2009 av en prestationsbaserad fördelningsmodell som delvis innebär konkurrens om anslagen mellan lärosätena.

Forskningsbidrag

Intäkterna av bidrag till forskning och utbildning på forskarnivå uppgick 2023 till 24,7 miljarder kronor och utgör vid sidan av de direkta statsanslagen huvuddelen av lärosätenas forskningsfinansiering. Som nämnts handlar det om medel som vanligen har utlysts och som söks i konkurrens mellan forskare och forskargrupper vid olika universitet och

högskolor. Forskningsbidrag är avsedda att finansiera särskilda projekt. Det är vanligen den enskilda forskaren eller forskargruppen som utformar projektet och ansöker om bidrag. Forskningsfinansierande organisationer kan även ge forskningsbidrag som inte utlysts och som därmed inte varit konkurrensutsatta. Medlen kommer från ett stort antal offentliga och privata organisationer. I tabell 11 redovisas intäkterna från de största enskilda bidragsgivarna. Sammantaget har lärosätenas intäkter av forskningsbidrag ökat med 3,3 miljarder kronor i fasta priser mellan 2013 och 2023.

Bidragen från statliga myndigheter har koncentrerats till forskningsråden

Nästan hälften av de totala intäkterna av forskningsbidrag kommer från staten i form av finansiering från forskningsråden och andra forskningsfinansierande myndigheter. De statliga forskningsbidragen uppgick till totalt 11,8 miljarder kronor under 2023, vilket är en ökning med 0,6 miljarder kronor i fasta priser jämfört med 2013.

Merparten av medlen kanaliseras genom de tre forskningsråden, Vetenskapsrådet, Forte och Formas, och det är också från dem som huvuddelen av den ökade statliga finansieringen kommer. Mellan 2013 och 2023 ökade lärosätenas intäkter av bidrag från forskningsråden med 0,7 miljarder kronor i fasta priser, från 7,2 miljarder till 7,9 miljarder kronor. Utvecklingen har inneburit att en större del av lärosätenas intäkter av statliga forskningsbidrag har kommit att koncentreras till forskningsråden.

Vetenskapsrådet har till uppgift att finansiera forskning inom alla vetenskapliga områden och är den dominerande statliga forskningsfinansiären. Sett över hela perioden har lärosätenas intäkter från Vetenskapsrådet ökat med drygt 0,4 miljarder och uppgick till totalt 5,9 miljarder under 2023. En stor intäktsökning skedde under de första åren av perioden. Det ska ses mot bakgrund av de stora tillskott av statlig forskningsfinansiering som följde på förslagen i tidigare forskningspolitiska propositioner. Efter 2015 har lärosätenas intäkter av forskningsbidrag från Vetenskapsrådet förändrats i liten utsträckning.

Samtidigt har lärosätenas intäkter från de två mindre forskningsråden ökat successivt under perioden. Intäkterna från Forskningsrådet för miljö, areella näringar och samhällsbyggnad (Formas) och Forskningsrådet för hälsa, arbetsliv och välfärd (Forte) har sammantaget ökat med 0,3 miljarder kronor i fasta priser och uppgick 2023 till 1,3 miljarder respektive 0,7 miljarder kronor.

Tabell 11. Lärosätenas intäkter av bidrag till forskning och utbildning på forskarnivå 2013 och 2023, miljoner kronor i 2023 års priser. De anslag som Kammarkollegiet betalar ut efter beslut av regeringen ingår inte i sammanställningen. Dessa bidrag räknas i stället till de direkta statsanslagen.

	Summa		Förändring 2013–2023		Andel av totala bidrag	
	2013	2023	Mnkr	Procent	2013	2023
Forskningsråd	7 209	7 885	675	9%	34%	32%
Vetenskapsrådet	5 496	5 904	408	7%	26%	24%
Formas	1 120	1 256	135	12%	5%	5%
Forte	593	725	132	22%	3%	3%
Statliga myndigheter exkl. forskningsråd	3 375	3 106	-269	-8%	16%	13%
Vinnova	1 197	1 129	-68	-6%	6%	5%
Energimyndigheten	736	782	46	6%	3%	3%
Sida/SAREC	309	192	-117	-38%	1%	1%
Rymdstyrelsen	105	87	-18	-18%	0%	0%
Övriga statliga myndigheter	1 028	917	-111	-11%	5%	4%
Statliga universitet och högskolor	621	809	188	30%	3%	3%
Organisationer utan vinstsyfte i Sverige	4 534	6 899	2 365	52%	21%	28%
Wallenbergstiftelser	947	2 288	1 341	142%	4%	9%
Cancerfonden	511	779	268	53%	2%	3%
Stiftelsen Riksbankens jubileumsfond	291	316	25	9%	1%	1%
Stiftelser förvaltade av lärosäte	316	312	-5	-1%	1%	1%
Hjärt-lungfonden	155	246	91	59%	1%	1%
Övriga organisationer utan vinstsyfte i Sverige	2 314	2 958	644	28%	11%	12%
Offentliga forskningsstiftelser	1 433	1 244	-189	-13%	7%	5%
SSF	714	469	-245	-34%	3%	2%
KK-stiftelsen	286	381	95	33%	1%	2%
Östersjöstiftelsen	238	192	-46	-19%	1%	1%
Mistra	150	167	17	11%	1%	1%
Övriga offentliga forskningsstiftelser	45	35	-10	-21%	0%	0%
EU	2 160	2 369	209	10%	10%	10%
EU:s ramprogram exkl. ERC	1 274	1 526	252	20%	6%	6%
Europeiska forskningsrådet (ERC)	417	613	196	47%	2%	2%
EU, ej ramprogram	469	231	-238	-51%	2%	1%
Övriga medel från utlandet	718	1 052	334	46%	3%	4%
Organisationer utan vinstsyfte i utlandet	562	853	291	52%	3%	3%
Företag i utlandet	156	199	43	27%	1%	1%
Kommuner och regioner	605	662	57	9%	3%	3%
Företag i Sverige	856	592	-263	-31%	4%	2%
Övrigt	-100	99	199		0%	0%
Totalt bidragsintäkter	21 410	24 718	3 308	15%	100%	100%

Vid sidan om forskningsråden är Vinnova och Energimyndigheten de två största forskningsfinansierande myndigheterna. Till skillnad från forskningsråden, vars medel nästan uteslutande går till universitet och högskolor, har de också andra uppgifter, bland annat forskningsstöd som riktar sig till näringslivet och institutsektorn. Universitetens och högskolornas intäkter av bidrag från Energimyndigheten har ökat något under perioden, medan forskningsmedlen från Vinnova har minskat något.

Från och med 2013 disponerar Vetenskapsrådet medel ur biståndsbudgeten för finansiering av utvecklingsforskning, medel som staten tidigare kanaliserade genom Sida. Det har inneburit att lärosätenas intäkter av forskningsbidrag från Sida minskat, medan intäkterna från Vetenskapsrådet har ökat. Sammantaget har lärosätenas bidragsintäkter från statliga myndigheter (exklusive forskningsråd samt universitet och högskolor) minskat med 0,3 miljarder kronor mellan 2013 och 2023.

Lärosätena kan också erhålla forskningsbidrag från andra universitet och högskolor. Det handlar huvudsakligen om anslagsmedel som ett lärosäte transfererar till ett annat samarbetande lärosäte. Intäkterna byter då, som redan nämnts, skepnad från anslag till bidrag. En stor del av bidragsintäkterna utgörs av medel till de strategiska forskningsområden som inrättades 2010–2012, och som många gånger har sin grund i gemensamma ansökningar från flera lärosäten. Medlen läggs till det huvudsökande lärosätets basanslag och delar fördelas sedan vidare till medsökande lärosäten.

I den ekonomiska statistiken syns med andra ord delar av lärosätenas strategiska forskningsmedel som bidrag från universitet och högskolor och inte som anslag. Även senare har staten fördelat ökade forskningsmedel till samarbetande lärosäten på detta sätt. Forskningsbidragen från statliga universitet och högskolor uppgick 2023 till 0,8 miljarder kronor, vilket är en ökning med 0,2 miljarder i fasta priser sedan 2013.

Bidrag från offentliga forskningsstiftelser samt kommuner och regioner

Utöver statliga forskningsbidrag har lärosätena också annan offentlig finansiering. En stor del utgörs av forskningsbidrag från de så kallade offentliga forskningsstiftelserna, som bildades i samband med att löntagarfonderna avvecklades 1993–1994. De har ett eget kapital med vilket de finansierar forskning och får inga anslag av staten, men eftersom de bildades med löntagarfondsmedel brukar de av både UKÄ och SCB räknas till de offentliga finansiärerna av svensk forskning.

Vid bildandet av de offentliga forskningsstiftelserna fick de ett tidsbegränsat uppdrag av regeringen. Tanken var ursprungligen att stiftelsernas kapital successivt skulle förbrukas genom utbetalningar som över tid översteg den finansiella avkastningen. Ett undantag är Östersjöstiftelsen som har till uppgift att långsiktigt stödja forskning och utbildning vid

Södertörns högskola. Utvecklingen av de offentliga forskningsstiftelsernas förvaltade kapital har dock varit god och de är fortfarande betydelsefulla för lärosätenas forskningsfinansiering.

År 2023 uppgick lärosätenas samlade intäkter av bidrag från de offentliga forskningsstiftelserna till 1,2 miljarder kronor. Det är en minskning md 0,2 miljarder kronor i fasta priser jämfört med 2013. Minskningen beror huvudsakligen på lägre bidragsintäkter från Stiftelsen för strategisk forskning (SSF), som är den största av de offentliga forskningsstiftelserna. SSF beslutade 2020 att under en period minska sin bidragsram för att stärka stiftelsens finansiella stabilitet och därigenom långsiktigt kunna ge ut forskningsbidrag. Intäkterna från flera andra forskningsstiftelser har samtidigt ökat under perioden. Det gäller bland annat Stiftelsen för kunskaps- och kompetensutveckling (KK-stiftelsen) och Stiftelsen för miljöstrategisk forskning (Mistra) samt ett fåtal mindre stiftelser som inte särredovisas i tabellen. En av de stiftelser som inte särredovisas, Vårdalstiftelsen, har lagts ner under perioden.

I den offentliga finansieringen av högskolans forskning ingår också bidrag från kommuner och regioner. De står tillsammans för en mindre andel av lärosätenas bidragsintäkter – totalt 0,7 miljarder kronor 2023, vilket är en ökning med 0,1 miljarder kronor under perioden.

Bidragsintäkterna från privata stiftelser har ökat kraftigt

Huvuddelen av de ökade forskningsbidragen beror på kraftigt stigande intäkter från olika privata stiftelser och organisationer utan vinstsyfte i Sverige. Intäkterna ökade med 2,4 miljarder kronor under perioden och uppgick 2023 till 6,9 miljarder kronor. Störst är Wallenbergstiftelserna och ökade medel från dessa ligger bakom en stor del av intäktsökningen.

Det finns flera olika stiftelser som inrättats med medel från familjen Wallenberg, varav den största är Knut och Alice Wallenbergs stiftelse med inriktning mot teknisk, naturvetenskaplig och medicinsk forskning. I statistiken redovisas de olika stiftelserna som en finansiärsgrupp. Mellan 2013 och 2023 har lärosätenas samlade intäkter av bidrag till forskning och utbildning på forskarnivå från de olika Wallenbergstiftelserna mer än fördubblats – från 0,9 miljarder till 2,3 miljarder kronor i 2023 års priser.

Resterande del kommer från ett stort antal andra privata stiftelser och organisationer. I den ekonomiska statistiken särredovisas förutom Wallenbergstiftelserna även intäkterna från Cancerfonden och Hjärt- och lungfonden samt Stiftelsen Riksbankens jubileumsfond. Den sistnämnda räknas också till gruppen privata stiftelser och har till uppgift att stödja humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning.

Universiteten och högskolorna har även egna stiftelser som är knutna till och förvaltade av enskilda lärosäten. Det handlar inte om sparade anslagsmedel, utan ursprunget till dessa stiftelser är i regel privata

donationsmedel eller liknande. De samlade intäkterna från universitetens egna stiftelser uppgick 2023 till 0,3 miljarder kronor.

En stor del av forskningsbidragen från privata stiftelser och organisationer utan vinstsyfte i Sverige, totalt 3,0 miljarder kronor 2023, kommer från finansiärer som inte särredovisas i statistiken. Det handlar om ett stort antal olika organisationer som på olika sätt stödjer forskning och utbildning på forskarnivå, exempelvis branschorganisationer, ideella organisationer och mindre stiftelser. Också från denna grupp finansiärer har intäkterna ökat väsentligt under perioden.

Företagens bidrag har minskat

Samtidigt som intäkterna av bidrag från privata stiftelser och organisationer utan vinstsyfte har ökat, har bidragsintäkterna från företag i Sverige minskat under perioden. Dessa utgör en mindre del av lärosätenas intäkter och uppgick 2023 till 0,6 miljarder kronor – en minskning med 0,3 miljarder kronor i fasta priser jämfört med 2013.

Företagen bidrar även på andra sätt till lärosätenas forskning och utbildning på forskarnivå, bland annat genom att finansiera adjungerade professorer och företagsdoktorander. Dessa insatser syns inte i den ekonomiska statistiken, men uppgifter om omfattningen finns i annan statistik, bland annat om personal och forskarutbildning.

Bidragsintäkterna från EU:s ramprogram har ökat

Lärosätena har också betydande intäkter av forskningsbidrag från EU. Sammantaget uppgick de till 2,4 miljarder kronor 2023 – en ökning med 0,2 miljarder i fasta priser jämfört med 2013. Det är framför allt lärosätenas intäkter av bidrag från EU:s ramprogram som har ökat, medan annan finansiering från EU har minskat.

Sammantaget har lärosätenas intäkter av forskningsbidrag från EU:s ramprogram ökat med 0,4 miljarder kronor och uppgick till 2,1 miljarder kronor under 2023. En stor del utgörs av ökade medel från Europeiska forskningsrådet (ERC). Finansieringen ingår i ramprogrammen, men medlen från ERC särredovisas i den ekonomiska statistiken eftersom de utgör en viktig del av EU:s stöd till lärosätenas grundforskning. De ökade bidragsintäkterna ska till stor del ses mot bakgrund av att EU:s budget för ramprogrammen det senaste decenniet har ökat.

Samtidigt har de forskningsbidrag som kommer från EU, men som ligger utanför ramprogrammen, minskat. Hit räknas bland annat bidrag från EU:s strukturfonder och regionalfonder. Det innebär att lärosätenas forskningsfinansiering från EU till ökad del utgörs av medel från ramprogrammen.

Ökad finansiering från företag och organisationer i utlandet

Utöver intäkterna av bidrag från EU, har lärosätena har också annan finansiering från utlandet – från företag och organisationer utan vinstsyfte. Sammantaget uppgick lärosätenas övriga bidragsintäkter från utlandet till 1,1 miljarder kronor 2023, vilket är en ökning med 0,3 miljarder kronor jämfört med 2013.

I likhet med intäkterna från stiftelser och organisationer utan vinstsyfte i Sverige, har bidragsintäkterna från organisationer utan vinstsyfte i utlandet ökat betydligt under perioden. I gruppen ingår forskningsstiftelser och privata forskningsfinansiärer, men också offentlig finansiering från andra länder. Amerikanska National Institutes of Health (NIH) är den största av organisationerna utan vinstsyfte som särredovisas i den ekonomiska statistiken. Bidragsintäkterna från NIH har ökat sedan 2013 och uppgick 2023 till 0,1 miljarder kronor. Även lärosätenas intäkter av bidrag från företag i utlandet har ökat – i motsats till de minskade intäkterna från företag i Sverige.

Andelen privat forskningsfinansiering har ökat

Trots högre intäkter från forskningsråd och andra forskningsfinansierande myndigheter, har statens andel av lärosätenas totala forskningsbidrag minskat under perioden – från 52 procent 2013 till 48 procent 2023. Det beror på en kraftigt ökad privat forskningsfinansiering. Totalt kommer knappt en tredjedel, 30 procent, av bidragsintäkterna från privata finansiärer i Sverige. Det är en ökning med 5 procentenheter sedan 2013. En del i förklaringen är att organisationer vars forskningsfinansiering hämtas från avkastningen på förvaltad kapital, såsom stiftelser och fonder, har gynnats av att börserna sammantaget har haft en positiv utveckling under det senaste decenniet.

Utvecklingen innebär också att den samlade andelen bidragsintäkter från offentliga forskningsfinansiärer, dit alltså även de offentliga forskningsstiftelserna, kommuner och regioner och EU räknas, har minskat under perioden – från 72 procent 2013 till 65 procent 2023.

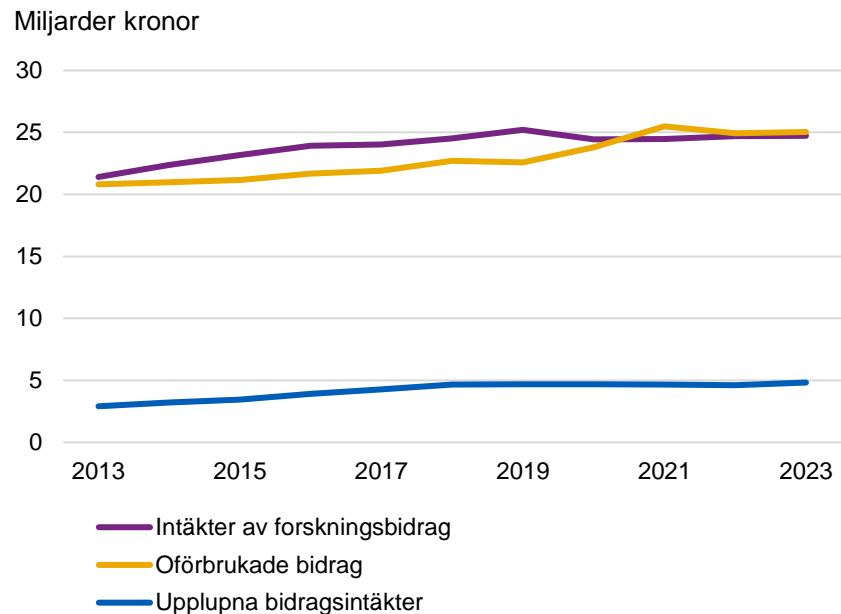
Oförbrukade bidrag och upplupna bidragsintäkter

De externa finansiärernas bidrag till lärosätena bokförs som intäkter först i samband med att de förbrukas. Inbetalade medel som ännu inte har omsatts i verksamhet syns i den ekonomiska redovisningen som oförbrukade bidrag i lärosätenas balansräkningar.

Under pandemin minskade bidragsintäkterna samtidigt som de oförbrukade bidragsintäkterna ökade mer än vanligt. De minskade bidragsintäkterna berodde inte på att finansiärerna utlyste mindre medel, utan på att lärosätena inte förbrukade bidragsmedlen i samma takt som vanligt. Det är inte längre fallet och under 2023 ökade de oförbrukade bidragen i takt med bidragsintäkterna.

Vid utgången av 2023 uppgick lärosätenas oförbrukade bidrag för forskning och utbildning på forskarnivå till 25,0 miljarder kronor. De oförbrukade forskningsbidragen kan ställas i relation till universitetens och högskolornas intäkter (förbrukning) av forskningsbidrag som under 2023 uppgick till 24,7 miljarder kronor. Detta innebär att lärosätena har oförbrukade bidrag som motsvarar lite mer än ett års forskning.

Figur 10. Lärosätenas intäkter av forskningsbidrag samt oförbrukade bidrag och upplupna bidragsintäkter 2013–2023, miljarder kronor i 2023 års priser.

I det motsatta fallet, när lärosätena påbörjar avtalad verksamhet innan finansören har betalat in medlen, uppstår i stället en fordran på finansören från lärosätets sida. Denna fordran motsvarar lärosätets kostnader för den utförda forskningen eller utbildningen och redovisas som upplupna bidragsintäkter i balansräkningen. De upplupna bidragsintäkterna för forskning och utbildning på forskarnivå var vid utgången av 2023 totalt 4,8 miljarder kronor. I fasta priser har de upplupna bidragsintäkterna ökat med 1,9 miljarder kronor sedan 2013.

Att förbrukningen av forskningsbidrag hamnade i ofas med inbetalningen av projektmedel under pandemiåren syns även genom att den nettoskuld som lärosätena har till sina finansörer, det vill säga oförbrukade bidrag minus upplupna bidragsintäkter, ökade under pandemiåren. Nettoskulden var i stort oförändrad mellan 2013 och 2019, då den låg runt 18 miljarder kronor i fasta priser. Därefter steg nettoskulden och som störst var den 2021, då den uppgick till 20,8 miljarder. Sen dess har den minskat, vilket tyder på att lärosätena återigen börjar komma mer i fas med inbetalningarna av projektmedel. År 2023 var nettoskulden 20,2 miljarder kronor, vilket är en ökning med 2,3 miljarder kronor i fasta priser jämfört med 2013.

Uppdragsforskning

Lärosätena har också intäkter av uppdragsforskning. Uppdragsforskning skiljer sig i viktiga avseenden från både bidragsfinansierad och anslagsfinansierad forskning. Forskningsuppdragen formuleras vanligen av den beställande organisationen och dispositionsrätten till forskningsresultaten regleras genom avtal. Förutom forskning kan uppdragen handla om utvecklingsarbete och utredningsuppdrag. Uppdragsforskningen ska också i regel bära sina kostnader fullt ut. År 2023 var de samlade intäkterna av uppdragsforskning 1,9 miljarder kronor. Det är en minskning med 0,1 miljarder kronor i fasta priser jämfört med 2013.

Minskningen beror framför allt på att intäkterna av forskningsuppdrag från kommuner och regioner samt från företag har minskat betydligt. Samtidigt har intäkterna av forskningsuppdrag ökat från statliga myndigheter liksom från EU och utlandet.

Tabell 12. Lärosätenas intäkter av uppdragsforskning per finansiär 2013 respektive 2023, miljoner kronor i 2023 års priser.

	2013	2023	Förändring 2013–2023	
	Mnkr	Mnkr	Mnkr	Procent
Statliga myndigheter (inkl. universitet och högskolor)	748	835	87	12%
Kommuner och regioner	330	185	-145	-44%
Företag i Sverige	532	394	-138	-26%
EU och övriga utlandet	297	417	120	40%
Organisationer utan vinstintresse i Sverige (inkl. enskilda utbildningsanordnare)	79	70	-9	-11%
Finansiella intäkter och övrigt	45	15	-30	-67%
Totalt	2 032	1 916	-116	-6%

Kostnader och ekonomisk ställning

De totala kostnaderna för verksamheten vid universitet och högskolor uppgick 2023 till 89,0 miljarder kronor, varav 52,1 miljarder kronor avsåg forskningsverksamheten och 36,4 miljarder kronor utbildningsverksamheten. En mindre del utgörs av kostnader för verksamheten inom fortlöpande miljöanalys vid Sveriges lantbruksuniversitet.²¹ Jämfört med 2013 har kostnaderna ökat med totalt 6,2 miljarder kronor i fasta priser. Inom utbildning på grundnivå och avancerad nivå har kostnaderna ökat med 1,8 miljarder kronor, medan de inom forskning och utbildning på forskarnivå har ökat med 4,3 miljarder kronor. Även kostnaderna för miljöanalys har ökat under perioden.

Tabell 13. Sammanställning av lärosätenas resultaträkningar 2013 och 2023 per verksamhetsområde, miljoner kronor i 2023 års priser. I total ingår också intäkter och kostnader för verksamheten inom fortlöpande miljöanalys vid Sveriges lantbruksuniversitet.

	Utbildning på grundnivå och avancerad nivå			Forskning och utbildning på forskarnivå			Totalt		
	2013	2023	Förändring	2013	2023	Förändring	2013	2023	Förändring
Summa verksamhetsintäkter	35 093	35 541	449	47 687	52 405	4 717	83 303	88 522	5 219
Intäkter av anslag	30 175	29 108	-1 066	21 257	21 715	458	51 572	51 004	-568
Intäkter av avgifter och andra ersättningar	3 763	4 771	1 008	4 488	4 570	82	8 460	9 608	1 148
Intäkter av bidrag	1 026	1 294	268	21 605	24 984	3 379	22 805	26 408	3 603
Finansiella intäkter	129	367	238	337	1 134	797	466	1 502	1 036
Summa verksamhetskostnader	34 546	36 359	1 813	47 776	52 098	4 322	82 843	89 037	6 194
Personalkostnader	21 725	23 323	1 598	30 053	33 055	3 002	52 089	56 719	4 631
Lokalkostnader	5 121	5 636	515	5 209	5 705	496	10 347	11 366	1 018
Ersättning till regioner och kommuner för klinisk utbildning/ forskning	871	820	-51	2 111	1 977	-135	2 983	2 797	-186
Övriga driftskostnader	5 940	5 671	-269	8 390	8 835	444	14 510	14 693	182
Finansiella kostnader	49	102	53	116	297	181	165	399	234
Avskrivningar och nedskrivningar	841	807	-34	1 897	2 229	332	2 749	3 063	315
Verksamhetsutfall	546	-818	-1 365	-89	307	396	460	-515	-975
Årets kapitalförändring	559	-818	-1 378	-86	306	392	476	-516	-992

²¹ Kostnaderna inom miljöanalys vid Sveriges lantbruksuniversitet var 520 miljoner kronor 2013 och 580 miljoner kronor 2023; intäkterna var 523 miljoner kronor 2013 och 576 miljoner kronor 2023.

Periodens kostnadsökning utgörs till stor del av personalkostnader

Merparten av lärosätenas kostnader utgörs av personalkostnader. Ökade personalkostnader utgör också den största delen av periodens kostnadsökning. De uppgick 2023 till 56,7 miljarder kronor, vilket är en ökning med 4,6 miljarder kronor i fasta priser jämfört med 2013. En stor del av ökningen, totalt 3,0 miljarder kronor, beror på ökade kostnader inom forskning och utbildning på forskarnivå, medan ökningen inom utbildning på grundnivå och avancerad nivå var 1,6 miljarder kronor.

Även lokal- och driftskostnader är stora kostnadsposter

Lokalkostnader och driftskostnader är andra stora kostnadsposter för lärosätena. Lokalkostnaderna var 11,4 miljarder kronor 2023 och har under perioden ökat med 1,0 miljarder kronor i fasta priser, jämnt fördelat mellan utbildnings- och forskningsverksamheten. En stor kostnadsökning – 0,4 miljarder kronor – skedde mellan 2022 och 2023. Hyreskontrakten sträcker sig vanligen över flera år, vilket gör det svårt att justera innehavet snabbt när priserna eller behoven ändras. För kontrakt som inte löper ut under året justeras hyresnivån generellt med utgångspunkt i förändringen av konsumentprisindex (KPI). I sina årsredovisningar pekar flera lärosäten också på att den höga inflationen har påverkat lokalkostnaderna. Också under 2013–2014 ökade lärosätenas lokalkostnader betydligt.

Driftskostnaderna har under perioden ökat med 0,2 miljarder kronor och uppgick 2023 till 14,7 miljarder kronor. Driftskostnaderna minskade under pandemiåren 2020 och 2021, till följd av bland annat minskade kostnader för tjänsteresor och konferenser. Sedan dess har de stigit, men var 2023 fortfarande inte tillbaka på samma nivå som innan pandemin. Ökningen beror på högre driftskostnader inom forskning och utbildning på forskarnivå. Inom utbildning på grundnivå och avancerad nivå har driftskostnaderna däremot minskat i fasta priser sedan 2013.

Ersättning till regioner, avskrivningar och finansiella kostnader

De sju lärosäten som bedriver läkarutbildning ersätter regionerna för deras medverkan i klinisk utbildning och forskning enligt avtal som sluts mellan staten och respektive region.²² Det gäller också två av de fyra lärosäten som bedriver tandläkarutbildning och odontologisk forskning. Både för utbildning på grundnivå och avancerad nivå och forskning och utbildning på forskarnivå har denna ersättning till regionerna minskat något under perioden och uppgick 2023 till 2,8 miljarder kronor.

Lärosätena har också kostnader för avskrivningar, totalt 3,1 miljarder kronor 2023. Avskrivningskostnaderna har under perioden ökat med 0,3

²² Dessa lärosäten tilldelas medel från staten för att kompensera regionerna för deras medverkan i klinisk utbildning och forskning. Se avsnitten om direkta statsanslag till utbildning på grundnivå och avancerad nivå respektive till forskning och utbildning på forskarnivå tidigare i rapporten.

miljarder kronor. Ökningen ligger inom forskningsverksamheten. Inom utbildningsverksamheten minskade i stället avskrivningskostnaderna något. De finansiella kostnaderna har ökat kraftigt till följd av ökade räntor, men utgör fortfarande en mindre del av lärosätenas totala kostnader.

Ekonomiskt resultat

Medan de totala kostnaderna för verksamheten vid universitet och högskolor 2023 var 89,0 miljarder kronor, uppgick de samlade intäkterna till 88,5 miljarder kronor. Sammantaget uppvisade lärosätena därmed ett negativt ekonomiskt resultat (årets kapitalförändring) på drygt 0,5 miljarder kronor för 2023.²³ Det motsvarar 0,6 procent av lärosätenas omsättning (kostnader) under året.

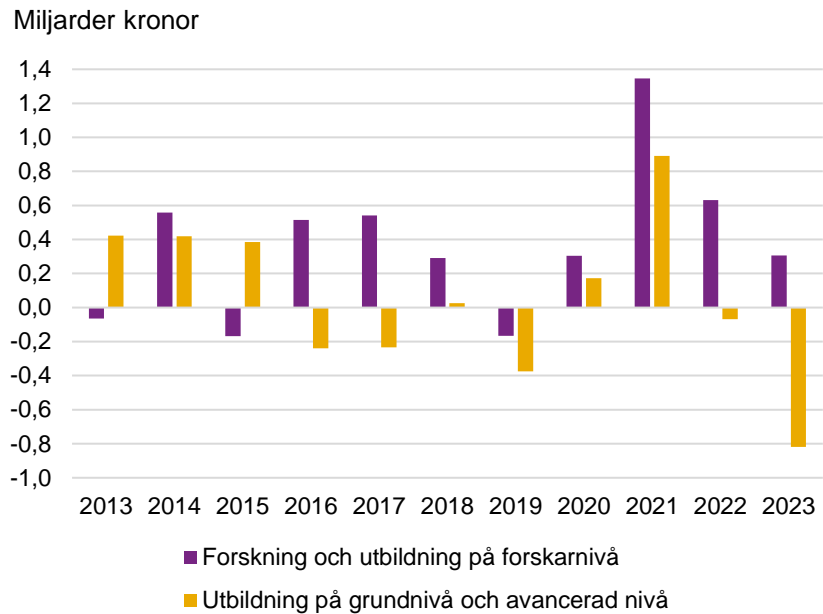
Det negativa resultatet är en följd av ett underskott på 0,8 miljarder kronor inom utbildning på grundnivå och avancerad nivå. Inom forskning och utbildning på forskarnivå uppvisade lärosätena däremot ett överskott på 0,3 miljarder kronor (tabell 13 och figur 11).

Under nio av åren 2013–2023 har lärosätena uppvisat ett positivt ekonomiskt resultat. Framför allt under 2014 och 2021 hade lärosätena stora överskott inom både utbildning på grundnivå och avancerad nivå och forskning och utbildning på forskarnivå. Det stora överskottet under 2021 sammanfaller i tiden med höjningar av utbildnings- och forskningsanslagen med anledning av pandemin. Delar av de resurser som tillfördes kunde inte omedelbart omsättas i verksamhet, vilket innebar ett positivt ekonomiskt resultat.

Vid två tillfällen – 2019 och 2023 – var det sammantagna ekonomiska resultatet negativt. Sett över perioden som helhet är det framför allt inom forskning och utbildning på forskarnivå som lärosätena har uppvisat positiva resultat, medan överskotten inom utbildning på grundnivå och avancerad nivå har varit mindre.

²³ Utöver verksamhetsutfall ingår resultat från andelar i hel- och delägda företag, uppbördsverksamhet och transfereringar i lärosätenas ekonomiska resultat.

Figur 11. Lärosätenas ekonomiska resultat (årets kapitalförändring) 2013–2023 uppdelat på verksamhetsområdena forskning och utbildning på forskarnivå respektive utbildning på grundnivå och avancerad nivå, miljarder kronor i löpande priser.

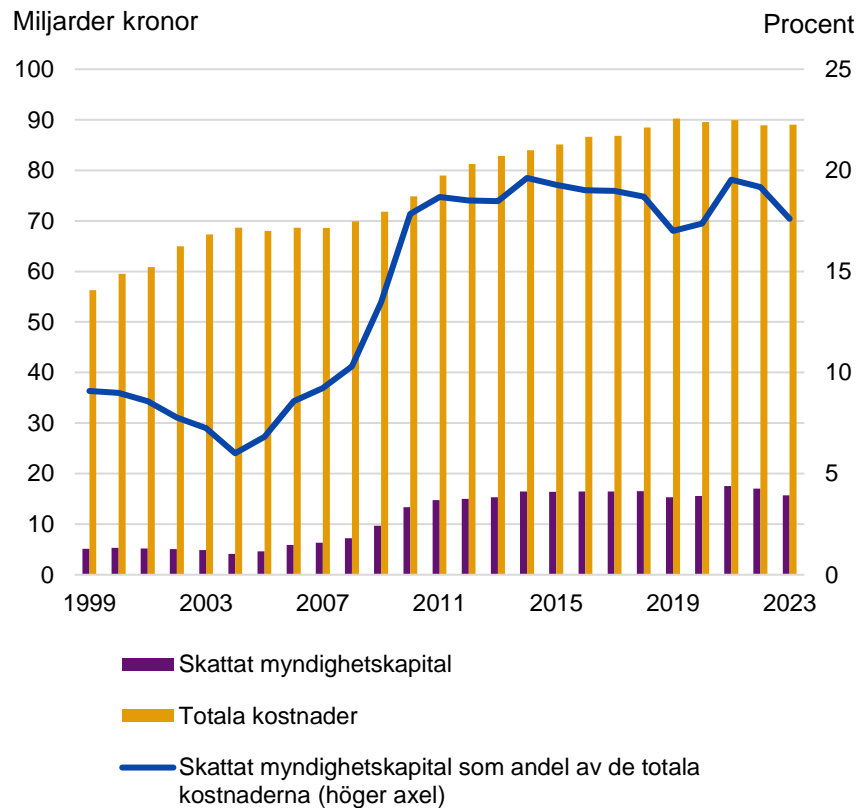

Myndighetskapitalets utveckling

Jämfört med andra statliga myndigheter har universitet och högskolor stora möjligheter att spara anslagsmedel till kommande år. Det beror på den särskilda modell för avräkning av anslag som gäller för lärosätena och som innebär att anslagsförbrukningen inte är kopplad till verksamhetens kostnader. Det gäller både forskningsanslagen, som alltid avräknas i sin helhet, och utbildningsanslagen, som för de flesta lärosäten avräknas genom att utbildningsvolymens värde relateras till lärosätets tilldelade takbelopp.

Det positiva eller negativa resultat som uppstår i verksamheten ger upphov till en balanserad kapitalförändring i lärosätenas balansräkningar. Den utgör en reserv som de kan använda för att täcka framtida underskott i verksamheten, eller för att finansiera speciella satsningar inom utbildning eller forskning.

Figur 12. Lärosätenas totala kostnader respektive skattade myndighetskapital (summan av balanserad kapitalförändring och årets kapitalförändring) åren 1999–2023, miljarder kronor i fasta priser. Kvoten som visar det skattade myndighetskapitalet som andel av kostnaderna avläses på skalan till höger.

Den balanserade kapitalförändringen utgör tillsammans med årets kapitalförändring huvuddelen av lärosätenas myndighetskapital. I myndighetskapitalet kan också ingå resultatandelar från hel- eller delägda bolag och vid flera lärosäten finns även statskapital och donationskapital. Det handlar dock i de flesta fall om mindre belopp. En skattning av myndighetskapitalet, genom en summering av den balanserade kapitalförändringen och årets kapitalförändring, ger därmed en god grund för jämförelser mellan lärosäten och av myndighetskapitalets förändring över tid.

Vid utgången av 2023 uppgick lärosätenas skattade myndighetskapital till 15,7 miljarder kronor – en ökning med 4,1 miljarder kronor i löpande priser jämfört med 2013. Lärosätenas myndighetskapital ökade relativt kraftigt mellan 2020 och 2021, från 13,5 miljarder kronor till 15,7 miljarder kronor, till följd av 2021 års stora överskott. År 2019 och 2023 minskade myndighetskapitalet, vilket innebär att delar förbrukades dessa år.

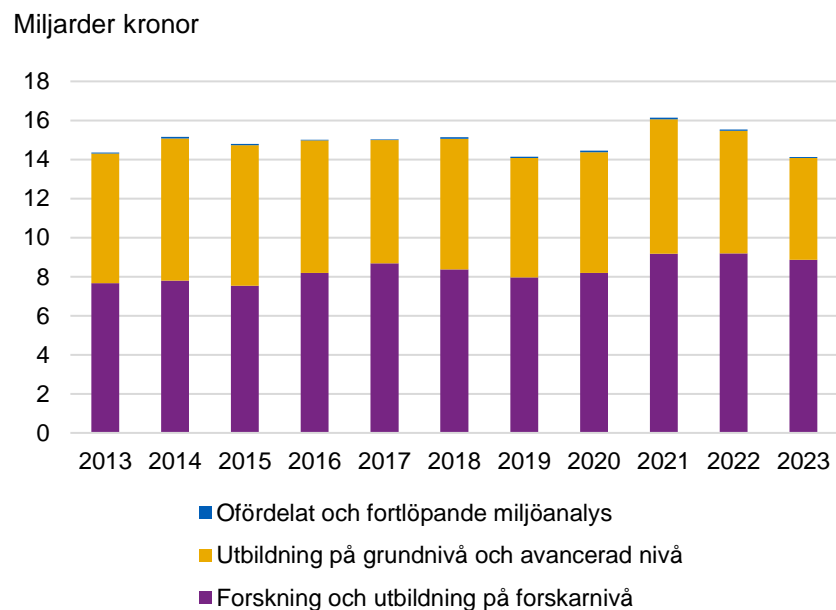
Ett sätt att analysera lärosätenas ekonomiska ställning är att sätta det skattade myndighetskapitalet i relation till de totala kostnaderna. Kvoten används för att ge perspektiv på myndighetskapitalets storlek i förhållande till lärosätenas omsättning (figur 12). Mellan 2014 och 2019 sjönk kvoten mellan myndighetskapitalet och de totala kostnaderna något varje

år, från 19,6 procent till 17,0 procent, bland annat som en följd av satsningar med myndighetskaper från lärosätena. Under 2020 och 2021 ökade däremot kvoten i samband med pandemin. Framför allt inom forskning och utbildning på forskarnivå kunde lärosätena inte utföra all den verksamhet de hade planerat för, vilket innebar att medel blev över. Under 2022 vände utvecklingen då kvoten sjönk till 19,2 procent, och under 2023 sjönk kvoten ytterligare till 17,6 procent. Anledningen var att myndighetskapitalet minskade samtidigt som kostnaderna ökade under 2023.

Myndighetskaper per verksamhetsområde

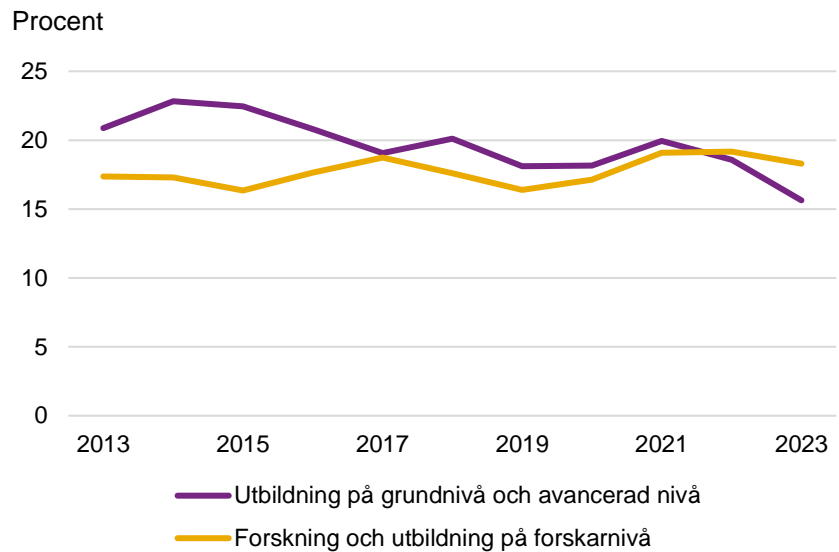
För de statliga universiteten och högskolorna kan jämförelsen också göras per verksamhetsområde. Av de statliga lärosätenas skattade myndighetskaper på 14,1 miljarder kronor år 2023, fanns 8,9 miljarder inom forskning och utbildning på forskarnivå och 5,2 miljarder inom utbildning på grundnivå och avancerad nivå. Myndighetskaper som inte fördelats på verksamhetsområde samt skattat myndighetskaper inom fortlöpande miljöanalys uppgick till 0,1 miljarder kronor (figur 13).

Figur 13. De statliga lärosätenas skattade myndighetskaper (summan av balanserad kapitalförändring och årets kapitalförändring) per verksamhetsområde 2013–2023, miljarder kronor i fasta priser.

Som andel av kostnaderna har det skattade myndighetskapitalet inom utbildningsverksamheten minskat mellan 2013 och 2023, från 20,9 procent till 15,6 procent. Inom forskningsverksamheten har kvoten ökat – från 17,4 procent 2013 till 18,3 procent 2023 (figur 14).

Figur 14. Skattat myndighetskapital per verksamhetsområde för statliga universitet och högskolor i relation till verksamhetskostnader 2013–2023, procent.

Myndighetskapital och balanserad kapitalförändring

I myndighetskapitalet för statliga lärosäten ingår dels årets ekonomiska resultat (årets kapitalförändring), dels den balanserade kapitalförändringen. Många lärosäten har även statskapital och donationskapital som ingår i myndighetskapitalet.

Den balanserade kapitalförändringen utgör den största delen av lärosätenas myndighetskapital. Den har byggts upp av gångna års resultat och består därmed huvudsakligen av ackumulerade överskott respektive underskott från tidigare år.

Det ekonomiska resultatet, det vill säga överskott eller underskott i resultaträkningen, blir en del i den balanserade kapitalförändringen året därpå. Exempelvis överförs 2023 års kapitalförändring till den balanserade kapitalförändringen 2024 och påverkar därmed inte 2023 års balanserade kapitalförändring. För enskilda utbildningsanordnare motsvaras den balanserade kapitalförändringen av fritt eget kapital exklusive årets ekonomiska resultat.

Avslutande kommentarer

Denna rapport har behandlat utvecklingen av högskolans ekonomi och finansiering det senaste decenniet. Under perioden har den långsiktiga trenden med ökade intäkter till universitet och högskolor fortsatt – mellan 2013 och 2023 ökade de totala intäkterna med drygt 5 miljarder kronor i fasta priser. Huvuddelen av intäktsökningen avser forskningsverksamheten, medan utbildningsintäkterna endast ökat marginellt. Det har inneburit att högskolan under det senaste decenniet blivit mer forskningsinriktad, med en ökad andel intäkter till forskning och utbildning på forskarnivå.

Trots att staten under den senaste tioårsperioden har skjutit till resurser har lärosätenas intäkter av utbildningsanslagen minskat i fasta priser. Det beror både på ett minskat anslagsutnyttjande och på att periodens pris- och löneomräkning och kvalitetsförstärkningar inte har motsvarat kostnadsutvecklingen. Sammantagna har lärosätena under det senaste decenniet gått från en situation med en betydande överproduktion till underproduktion av utbildning i relation till utbildningsanslagen. Det har bidragit till att lärosätenas anslagsintäkter har minskat. Några lärosäten har de senaste åren nått gränsen för högsta tillåtna anslagssparande och varit tvungna att betala tillbaka anslagsmedel till staten. Utbildningskapaciteten i högskolan har samtidigt ökat under det senaste decenniet till följd av flera utbyggnader – både tillfälliga och permanenta. Men eftersom uppräknningen av ersättningsbeloppen och anslagen alltså inte fullt ut har motsvarat kostnadsutvecklingen har värdet av de tilldelade takbeloppen minskat i fasta priser. Det har också bidragit till att den genomsnittliga ersättningen per helårsstudent i fasta priser har minskat med drygt 10 procent under perioden.

Samtidigt har lärosätena haft betydligt ökade intäkter av studieavgifter och uppdragsutbildning. Intäkterna av anmälnings- och studieavgifter från betalande studenter ökade snabbt i början av perioden, men har de senaste åren planat ut. Också lärosätenas intäkter från uppdragsutbildning har ökat. Det beror huvudsakligen på större intäkter från statliga uppdragsgivare till följd av utbyggnaden av bland annat polisutbildningen. Också från kommuner och regioner har intäkterna ökat något, medan uppdragsintäkterna från privata företag är oförändrade. De ökade intäkterna av studieavgifter och uppdragsutbildning har inneburit att utbildningsintäkterna har stigit något totalt sett under det senaste decenniet, trots minskade anslagsintäkter.

Till skillnad från utbildningsverksamheten har lärosätenas intäkter till forskning och utbildning på forskarnivå ökat betydligt. Till största delen beror det på att det tillkommit mer externa medel till högskolans forskning. Också de direkta statsanslagen har ökat, men inte alls i samma

omfattning. Utvecklingen har inneburit att en större andel av forskningen vid universitet och högskolor finansieras med externa medel. Den långsiktiga trenden mot en ökad externfinansiering av högskolans forskning fortsatte därmed under perioden. Till följd av högre intäktsräntor har de finansiella intäkterna ökat kraftigt, men de utgör fortfarande en mindre del av forskningsintäkterna.

En stor del av de externa medlen kommer från staten, framför allt som forskningsbidrag från forskningsråden och andra myndigheter. Merparten av de ökade forskningsbidragen kanaliseras genom forskningsråden, medan intäkterna från andra statliga myndigheter totalt sett minskade. Utvecklingen har inneburit att de statliga forskningsbidragen i större utsträckning har koncentrerats till forskningsråden.

Huvuddelen av de ökade forskningsbidragen beror dock på kraftigt stigande intäkter från olika privata stiftelser och organisationer utan vinstsyfte i Sverige. Ökningen kan till del förklaras av en positiv börsutveckling, som har gynnat avkastningen på förvaltad kapital hos stiftelser och fonder. Wallenbergstiftelserna är den största grupp stiftelser som särredovisas i den ekonomiska statistiken. De har länge varit viktiga för lärosätenas forskning och har det senaste decenniet kommit att bli än mer betydelsefulla, med kraftigt ökade bidrag till universitetens och högskolornas forskning. Lärosätena har också stora intäkter från andra stiftelser och organisationer utan vinstsyfte, varav de flesta inte särredovisas. Flera av dessa har ökat sina bidrag till universitetens och högskolornas forskning betydligt.

Utvecklingen har alltså inneburit att sammansättningen av lärosätenas forskningsfinansiering har förändrats under den senaste tioårsperioden. En ökad andel av högskolans forskning finansieras med privata medel, medan andelen statlig finansiering – genom direkta statsanslag eller externa medel – har minskat. Samtidigt som nya forskningsmedel blivit tillgängliga innebär det större beroendet av avkastningen på förvaltad kapital en ökad sårbarhet i högskolans finansiering. Också om man ser till högskolan som helhet – alltså både forsknings- och utbildningsverksamheten – har andelen statlig finansiering minskat under den senaste tioårsperioden. Det beror till stor del på ökad privat forskningsfinansiering, men också på att intäkterna av studieavgifter ökat i utbildning på grundnivå och avancerad nivå.

Under perioden har lärosätenas kostnader ökat med drygt 6 miljarder kronor i fasta priser. Merparten av ökningen utgörs av personalkostnader, som också är lärosätenas största kostnadspost. Lokalkostnaderna har ökat betydligt, framför allt under de senaste åren, till följd av den höga inflationen. Driftskostnaderna har däremot endast ökat marginellt. De minskade under pandemin, då bland annat tjänsteresor och konferenser blev färre, och är fortfarande inte tillbaka på samma nivå som åren dessförinnan. Inom utbildningsverksamheten har driftskostnaderna minskat i fasta priser under det senaste decenniet.

Lärosätena har de flesta åren uppvisat ett positivt ekonomiskt resultat. Framför allt under 2014 och 2021 hade lärosätena överskott inom både utbildning på grundnivå och avancerad nivå och forskning och utbildning på forskarnivå. Överskotten sammanfaller i tiden med höjningar av utbildnings- och forskningsanslagen. Stora resurstillskott under kort tid har alltså inneburit att flera lärosäten har haft svårt att snabbt omsätta de ökade resurserna i verksamhet, med positiva ekonomiska resultat och en uppbyggnad av myndighetskapitalet som följd. Det är främst inom forskning och utbildning på forskarnivå som lärosätena har uppvisat positiva resultat, medan överskotten inom utbildning på grundnivå och avancerad nivå har varit mindre och färre.

Ett sätt att analysera lärosätenas ekonomiska ställning är att sätta myndighetskapitalet i relation till de totala kostnaderna. Under det senaste tioårsperioden har kvoten mellan myndighetskapital och kostnader uppgått till knappt tjugo procent. Med undantag för en tydlig ökning under pandemiåren, då lärosätena fick betydande tillskott av anslagsmedel och inte kunde genomföra all verksamhet de hade planerat för, har trenden varit att lärosätenas samlade myndighetskapital gradvis har minskat i relation till kostnaderna. Även här skiljer sig utvecklingen mellan verksamhetsområdena. Sett över hela perioden har kvoten minskat betydligt inom utbildningsverksamheten, medan den har ökat något inom forskningsverksamheten.

Universitetskanslersämbetet (UKÄ) ska bidra till att stärka den svenska högskolan och Sverige som kunskapssamhälle. Vi granskar kvaliteten på högskoleutbildningarna, vi analyserar och följer upp utvecklingen inom högskolan och vi bevakar studenternas rättssäkerhet.

uka.se

